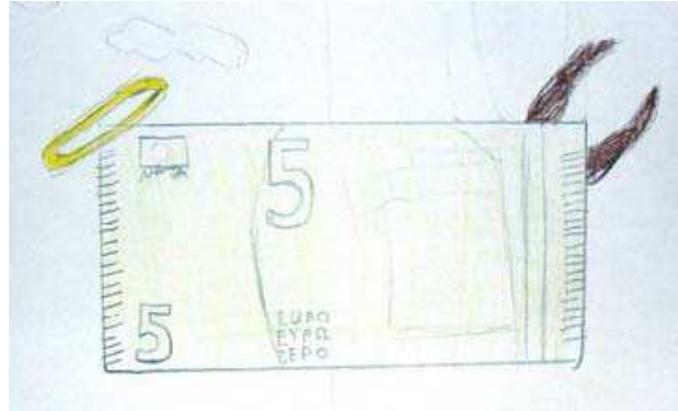

LATVIJAS UNIVERSITĀTES ANTROPOLOĢIJAS STUDIJU KATEDRA

Pētījuma ziņojums par 6 līdz 12 gadus vecu bērnu finanšu lietpratību un tās veicināšanu

Aivita Putniņa, Santa Zirne, Ilze Birzniece, Līva Ansone, Alvils Apse, Grieta Barkāne,
Ruta Beināre, Kristiāna Cimermane, Elīna Dziedātāja, Made Kalniete, Anete Keplere,
Matīss Kļaviņš, Laine Marija Kokina, Ieva Medne, Līga Niklase, Rihards Ozols,
Emilija Podgaiska, Artūrs Pokšāns, Paula Estere Puķīte, Sabīne Razgale, Zane Rituma, Megija Rutule,
Amanda Šakina, Nauris Salnājs, Lelde Šarķe, Ilze Sirmā, Vita Sirsone,
Austra Smilgaine, Zane Tarvida, Margarita Teivāne, Stella Valberga, Annija Veisbārde,
Zenta Zaldāte

Saturs

Ievads	3
Pētījuma gaita	5
Finanšu lietpratība	6
Vecāku uzskati par savām zināšanām	6
Vecāku uzskati par bērnu zināšanām	7
Bērnu zināšanas par finanšu lietpratību	8
Bērnu vērtējums par vecāku zināšanām	9
Pedagogu vērtējums par savām zināšanām	10
Pedagogu vērtējums par bērnu zināšanām	10
Rīkošanās ar naudu (naudas grozīšana)	12
Kas ir kabatas nauda?	12
Pelnīt naudu	14
Vasaras darbs	15
Plānot naudas plūsmu	15
Krāt un taupīt	16
Tēriņi	18
Veikals	18
Aizdošana/aizņemšanās	19
Tirgošanās	20
Skolas loma	20
Nauda un vērtību sistēma	23
Naudas vērtība	23
Naudas morālie aspekti	24
Vidēji bagāts	24
Ziedošana	26
Masu mediji un reklāmas	27
Banka	29
Secinājumi	31

Ievads

Ekonomikas attīstība valstī ir būtisks priekšnoteikums gan dzīves kvalitātes uzlabošanai, gan tautas ataudzes problēmu risināšanai. Latvijas mājsaimniecības ir piemērotas izdzīvošanai krīzes situācijās, taču iegūtā pieredze un zināšanas neder, lai veicinātu ekonomikas augšupeju. Mājsaimniecību ekonomika veido noslēgtu nulles ciklu, patēriņot iegūto un vajadzības pakārtojot iespējām. Pievēršoties sīkām ikdienas lietām – kā mēs rīkojamies ar naudu: kā plānojam tās tērēšanu, kā veidojam drošības sistēmas, kā saskatām savas iespējas ekonomikā, mēs aicinām mainīt savus ikdienas finanšu paradumus. Ilgtermiņā tas ļaus audzināt ekonomikā un praktiskā finanšu plānošanā gudrus jauniešus.

Kā definēts Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības stratēģijā 2014–2020, finanšu pratība ir zināšanu un prasmju kopums, kas personai ļauj izprast un sekmīgi organizēt savu finanšu pārvaldīšanu un pieņemt pārdomātus lēmumus par dažādu finanšu pakalpojumu izvēli un to izmantošanu, nodrošinot savu privāto finansiālo stabilitāti un ilgtspēju. Finansiāli protošam cilvēkam ir zināšanas par finansēm un ekonomiku un viņš spēj šīs zināšanas izmantot savas turpmākās labklājības veicināšanai un finansiālai izaugsmei, lai sasniegtu savus privātos finansiālos mērķus¹. Uzsākot pētniecību finanšu pratības jomā 2012.gadā Latvijas Universitātes Antropoloģijas studiju katedrā terminu latviskoja kā „finanšu lietpratība” un darbam jauniešu auditorijā izmantoja vienkāršotu formulējumu – finanšu lietpratība ir zināšanas un prasmes, kas ļauj mums izprast, kā ekonomika darbojas, pieņemt saprātīgus lēmumus, savās, savas ģimenes, kopienas un valsts intereses. Tā kā termins finanšu lietpratība ir pierādījies kā izprotamāks sarunās ar informantiem, tas ir izmantots arī turpmākajos pētījumos.

Jau 2012.gadā veiktajā pētījumā par jauniešu finanšu lietpratību² pieredze ģimenē tika identificēta kā būtiskākais jauniešu finanšu lietpratību veidojošais faktors. Skolu jaunieši definēja kā teorētisko zināšanu ieguves vietu un, kaut gan atzīst ekonomikas teorijas nepieciešamību, uzsvēra nepieciešamību teorētiskās zināšanas integrēt reālajā dzīvē. Arī šajā pētījumā tiek īpaši uzsvērts, ka ļoti noderīgas ir zināšanas, ko bērni iegūst no ģimenes, tādēļ ir svarīgi ģimenēm iesaistīt bērnus gan plānošanas, gan naudas ieguves/ izdošanas procesos. Pedagoģi uzsver, ka zināšanas par šādiem procesiem bieži vien tiek iegūtas neapzināti un šādā veidā bērns visvieglāk spēj mācīties un darboties ar saviem finanšu rīkiem. Vienlaikus skolā mācītais itin bieži parādās bērnu stāstītajā kā nereti „neredzams”, bet klātesošs faktors.

Šīgada pētījums ir veltīts ģimenēm, kas audzina 6–12 gadu vecus bērnus un rosina pārskatīt vecāku ieguldījumu audzīnāšanā. Vecāki nežēlo pūles, lai vestu bērnus uz dažādiem pulciņiem, bet viņiem neatliek laika un nav zināšanu, kā veicināt bērnu finanšu lietpratību. Zināšanu pārmantojamība paaudžu starpā izteikti modulē bērnu zināšanas un priekšstatus par finanšu jomu. SKDS finanšu lietpratības pētījumā (2011) 57% iedzīvotāju savas zināšanas privāto finanšu plānošanā novērtē kā vājas vai ļoti vājas un tas nenovēršami veido apburto loku, kurā

¹Latvijas iedzīvotāju finanšu pratības stratēģija 2014–2020, 2014

²Putnina A., Birzniece I. et al, Jauniešu finanšu lietpratība, 2012

bērni tiem vecākiem, kuri savas zināšanas nevērtē kā labas vai ļoti labas, sasniedzot pilngadību un uzsākot patstāvīgu dzīvi, realizē ģimenē noskatītās prakses. Tāpēc šī pētījuma analītiskajai daļai papildus ir izstrādāta rokasgrāmata „Ko bērni vecākiem var iemācīt par naudu?”, kurā vecāki tiek mudināti skaidrot bērniem, mācīt un pašiem pievērst uzmanību tiem šķietami vienkāršajiem ikdienas finanšu procesiem, kuros iesaistīti viņu sākumskolas vecuma bērni, tādējādi pašiem iegūstot papildus zināšanas un stiprinot savas mājsaimniecības un tādējādi arī savu bērnu nākotni.

Pētījumā atklājas, ka bērni ģimenē tiek vērtēti kā izteikti patērētāji un nereti vecāki bērnu zināšanas vērtē kā virspusējas un norāda uz bērnu neieinteresētību mājsaimniecības budžeta veidošanas norisē. Vecāki norāda, ka bērni daudz mācās no apkārtējās vides (draugu lokā un skolā), un ka viņiem ir sava „mazā ekonomika” un ir noteiktas sfēras, kurās viņi orientējas, piemēram, čipsu un saldumu cenas. Savukārt bērnu atbildēs par naudu nav manāma neieinteresētība vai arī nevēlēšanās iedziļināties saimnieciskajās norisēs, tieši pretēji – bērnu atbildes apbrīnojami precīzi sniedz priekšstatu par ar viņu dzīvēm saistītām naudas plūsmas norisēm. Tādējādi pētījums ir aicinājums vecākiem izvērtēt bērnu zināšanas, informācijas avotu un neizolēt bērnu no finanšu sfēras kā neko nesaprotošu, bet dot iespēju viņam saprast paskaidrojot.

Vecāki atzīst, ka par bērnu finanšu lietpratību un tās veicināšanu var sākt runāt līdz ar „mazo patstāvību”, ko bērni iegūst, uzsākot skolas gaitas. Aktuāli kļūst jautājumi par kabatas naudu, bērni sāk patstāvīgi iepirkties, parādās aizņemšanās un aizdošanas prakses skolā. Tāpēc pētījumā pievērsta uzmanība bērniem no 6 gadu vecuma. Pētījumā vecāki arī norāda, ka tikai pēc 12 gadu vecuma bērnam būtu atbildīgi jāiesaistās ģimenes finanšu plānošanā, tādējādi iegūstot praktisku pieredzi savas dzīves plānošanai un iemaņu veidošanai. Savukārt pētījumā par vidusskolas vecuma jauniešiem atklājās jauniešu uzskats, ka zināšanas un prasmes būs nepieciešamas tad, kad jaunieši uzsāks savu patstāvīgo dzīvi³. Šī tendence norāda uz sava veida atbildības uzņemšanās atlīkšanu gan tad, kad bērni vēl ir pilnībā iesaistīti savas mājsaimniecībā gan arī tad, kad tie ir šķietami pēdējā posmā pirms patstāvīgas dzīves uzsākšanas. Tāpēc šajā pētījumā uzsvars likts uz vienkāršajām ikdienas prasmēm, kuras veido zināšanu un iemaņu pamatu, un akcentēta nepieciešamība veidot ciešu un apzinātu informācijas plūsmu starp bērniem un vecākajām paaudzēm jau sākumskolas vecumā. Pētījumā apskatīti jautājumi par zināšanu vērtējumu, informācijas iegūšanas avotiem, bērnu iesaistīšanu mājsaimniecības vadīšanā, naudas konfliktu risināšanu skolā, kabatas naudu, uzkrājumu veidošanu, aizņemšanās un atdošanas praksēm, sadarbību ar finanšu institūcijām un vecumam atbilstošiem darbiem.

---

³ Putnina A., Birzniece I. et al, Jauniešu finanšu lietpratība, 2012

Pētījuma gaita

Pētījums veikts 2014. gada pavasara semestrī kultūras un sociālās antropoloģijas bakalaura līmeņa studiju kursa „Praktiskā pētniecība”, ietvaros. Pētījums turpina jau 2010. gadā uzsākto un sekojošos gados turpināto tradīciju studiju laikā apgūt tautsaimniecībai būtiskus jautājumus un iesaistīties publiskajās debatēs par šiem jautājumiem.

Sākotnēji tika veikta priekšizpēte, kas ietver iepazīšanos ar iepriekšējiem pētījumiem un finanšu lietpratības rekomendācijām Latvijā un pasaulei. Tika izstrādāti interviju un fokusa grupu interviju jautājumi. 2014. gada aprīlī tika veiktas daļēji strukturētās intervijas ar skolēniem, skolotājiem un vecākiem, kā arī viena fokusa grupu diskusija.

Pētījuma laikā klātienē veikta 1 fokusa grupas diskusija, kā arī 23 intervijas ar 2., 4. un 6. klases skolēniem, 5 intervijas ar 6 sākumskolas pedagoģiem un 35 intervijas ar bērnu vecākiem (28 mātes un 7 tēvi). Bērnu intervijās piedalījās 6 līdz 12 gadus veci bērni, savukārt vecāku atlasē kā nozīmīgākais kritērijs tika noteikts, ka mājsaimniecībā aug vismaz viens bērns attiecīgajā vecuma grupā. Skolā tika intervēti sākumskolas pedagoģi – vai nu sociālo zinātņu skolotāji vai arī klases audzinātāji. Intervijas veiktas gan Rīgā, gan Latvijas reģionos, tādējādi paplašinot analizēto lauku un aktualizējot arī lauku reģioniem svarīgos jautājumus.

Intervijas un diskusijas aptvēra vairākas tēmas – finanšu lietpratības izpratni un vērtējumu, informantu iesaisti finansu darbībās, informācijas un prasmju ieguves avotu izvērtējumu, labās prakses piemērus. Analīzē un pētījuma ziņojumā izmantoti arī vizuālie materiāli – bērnu zīmējumus par tēmu „Nauda”.

Pētījuma laikā veiktās intervijas un diskusijas tika transkribētas un vēlāk kvalitatīvi analizētas. Legūtie materiāli atspoguļoti pētījuma ziņojumā un papildus sagatavotajā „Palīgmaterialā bērnu finanšu lietpratības veicināšanai 6–12 gadus vecu bērnu vecākiem”.

Pētījuma ziņojuma ilustrēšanai izmantots pētījuma laikā tapis zīmējums par tēmu „Nauda”. Autors Toms Roberto Tavares (12 gadi).

Finanšu lietpratība

Finanšu lietpratība vienkāršākā valodā nozīmē cilvēku priekšstatus un rīcību piedaloties ekonomikas un finanšu procesos. Ir svarīgi, lai bērni un jaunieši ne vien prastu rīkoties ar naudu, bet spētu arī izprast un vērtēt savu rīcību plašākā sabiedriskā un ekonomiskā kontekstā.

Pētījums rāda, ka tā dalībniekiem – vecākiem, bērniem un pedagojiem ir pretrunīgi priekšstati gan pašiem par sevi, gan vērtējot citu cilvēku finanšu lietpratību, tādēļ tālāk sīkāk izklāstām bērnu un pieaugušo viedoklus.

Vecāku uzskati par savām zināšanām

Vecāki galvenokārt uzsver, ka finanšu lietpratīgs cilvēks ir tāds, kurš prot plānot savu budžetu – darboties ar naudu, samērot ienākumus ar izdevumiem tā, lai tiktu apmierinātas nepieciešamās vēlmes un veidotos uzkrājums drošībai un kādiem neparedzētiem gadījumiem. Intervijās šāda aina tiek traktēta kā ideālais un vēlamais variants.

“Nu, man liekas, ka tā māka tās finanses tā saplānot un, un pieturēties pie tā plāna. Es nezinu, vai es to māku.” (Māte, Pierīga)

“Nepārtērēt savu budžetu, mācēt no tā, kas ir; izveidot savu, tā saucamo, drošības spilvenu kādiem gadījumiem, plānot savus izdevumus, nepārtērēt.” (Māte, Rīga)

Vecāki runā par „ideālajām zināšanām” kontekstā ar reālo pieredzi un izvairās savas zināšanas vērtēt kā ideālas, visbiežāk tās vērtējot kā aptuvenas, taču vienlaikus ģimenes ietvaros sevi uzskatot par finanšu lietpratīgiem cilvēkiem. Vecāki lieto nodalījumu starp ideālo un reālo, taču vienlaikus pozicionē savas zināšanas kā pietiekamas ikdienas kontekstā.

„Sadzīves ziņā, tā, noteikti jā, noteikti mēs skaitāmies par, ēm, finanšu lietpratīgiem paši savā ģimenē.” (Māte, Rīga, saruna fokusa grupā)

Vecāki uzsver, ka dzīvē gūtajai pieredzei ar naudu ir liela nozīme, piemēram, veicot darījumus, darbojoties ar banku un kredītiem. Tādejādi vecāki atzīst, ka, lai arī pamata zināšanas ieguvuši ikdienas gaitā, nav speciāli centušies rast atbildes uz kādiem jautājumiem ārējos avotos, vienlaikus atzīstot, ka „īpašākas” finanšu lietpratības zināšanas ir iegūtas saskarsmē ar kādām finanšu institūcijām, piemēram, nēmot kredītu bankā.

Lai arī vecāki nevērtē savas zināšanas pozitīvi, viņi tomēr atzīst, ka tieši viņiem jābūt finanšu lietpratīgākiem par bērniem, jo ir autoritātes bērnu acīs. Šis uzskats par nepieciešamo „virsroku” arī ieskicē pamatojumu vecāku uzskatam par bērniem nepieciešamām zināšanām finanšu lietpratībā.

Vecāku uzskati par bērnu zināšanām

Vecāki visbiežāk atzīst, ka bērniem nav izpratnes par to, kur nauda rodas, kur tā tiek tērēta un apgrozīta ilgtermiņā – nedēļā, mēnesī, gadā. Intervijās vecāki stāsta, ka pat tad, ja bērni zina par vecāku algas lielumu, bērni neizprot „saikni” starp naudas avotu un sadzīves maksājumiem, piemēram, par dzīvokli, pārtiku un kredīta atmaksu. Nereti vecāki savu bērnu zināšanas vērtē kā virspusējas un norāda uz bērnu neieinteresētību mājsaimniecības budžeta veidošanas norisē.

“Mēs par to esam runājuši ar viņu, bet viņa neiedziļinās. Viņa kaut ko jau zina. Viņa zina, kas ko maksā, cik maksā. [...] Bet vispār, viņas zināšanas ir vispārējos vilcienos, bet nevis detaļās [...] Cenšos veicināt to saikni, kā nauda apgrozās. Viņa zina, ka ir alga, viņa zina, ka ir bankomāti, kuros tiešām vienmēr ir nauda. Bet nu tā saikne... Viņa arī negrib par to runāt. Nezinu un neinteresē.” (Māte, Rīga)

Vecāki atzīmē, ka runā ar bērniem par naudu, vēloties viņus izglītot un pasargāt no nevēlamām situācijām, taču vienlaikus ir novērojuši, ka bērniem zināšanas par finansēm neraisa interesu un nav īpaši aktuālas. Vienlaikus tiek atzīmēts, ka bērni daudz mācās no apkārtējās vides (draugu lokā un skolā), un ka viņiem ir sava mazā ekonomika, kas ir noteiktas sfēras, kurās viņi labi orientējas.

„[...] bērnu spēja orientēties šā brīža tajā mazajā ekonomiskajā savā naudas apritē, kas viņiem ir, viņiem ir apbrīnojamī laba.” (Tēvs, Kurzeme)

“Viņš perfekti orientējas veikalu cenās visādos čipso un saldumos. Tās ir tās zināšanas, kas viņam ir attīstītas nezinu kur, bet viņas ļoti tūstās vēl uz priekšu. Bet, kas attiecās uz naudu un finansēm, viņam galīgi neinteresē, viņam tajā vecumā pagaidām ir citas aktivitātes.” (Tēvs, Vidzeme)

Lai arī vecāki apgalvo, ka runā ar bērniem par finanšu lietpratību, vienlaikus no intervijām redzams, ka nereti vecāki īsti nezina kad, kā un ko ar bērniem runāt par naudu.

Lai pamatotu savu bērnu zināšanas vecāki mēdz atsaukties uz diviem viņuprāt nozīmīgiem lielumiem, proti, bērna vecumu un raksturu. Intervijās vecāki pauž viedokli, ka bērniem līdz 12 gadu vecumam vēl nav zināšanu par finanšu lietpratību un viņiem arī nav intereses par šo tēmu. Savukārt bērniem vecumā pēc 12 gadiem, pateicoties iegūtajai pieredzei, saskaroties ar ikdienas tēriņiem un iegūstot lielāku neatkarību, šādas zināšanas ir un tās sāk nostabilizēties. Tādejādi vecāku gaidas no saviem bērniem līdz 12 gadu vecumam nereti ir visai piezemētas.

“Tas ir sarežģīts jautājums. Kaut kas ir vajadzīgs, bet kā to pasniegt bērnam... Un kurā vecumā to pasniegt... Nu, vai viņš tā tiešām to aprastu - jo bērnam jau ir savādāk, savādāks tas skatījums uz naudu kā pieaugušajam. Jo bērns ir patērētājs, pieaugušais tomēr vēl pelna... Un vairāk... Un domā biš savādāk, kā to naudu tērēt.” (Māte, Pierīga, 4 bērni)

“[...] bet vecākā jau, viņa jau domā, viņa jau... Pa kluso es dzirdēju, es jau to droši vien nevaru stāstīt, ka viņa krāj naudu nometnei. Ka viņa jau saprot, ka tā ir kaut kāda vērtība un ka viņa var sakrāt kaut kam lielākam.” (Māte, Pierīga, 4 bērni)

„Nu es vispār uzskatu, ka viena lieta ir zināšanas, un cita lieta ir raksturs, spēja izturēt kārdinājumus, neļauties pirmā mirkļa, teiksim, kaut kādai iekārei.” (Tēvs, Rīga)

Kā būtisku aspektu bērnu finanšu audzināšanā vecāki min bērnu individuālo pieredzi. Veiksmes un neveiksmes ir tās, kas, viņuprāt, veido bērnu izpratni par finanšu darījumiem. Tāpat individuālā pieredze saistās gan ar kopīgu krāšanu visai ģimenei vienotam mērķim, gan ar lielāku naudas summu uzticēšanu. Šī prakse veicina savstarpēju uzticēšanos ģimenes locekļiem, kā arī apziņu, ka ģimenes locekļi ir cits no cita atkarīgi, ir savstarpēji jāsadarbojas.

Viena no visveiksmīgākajām finanšu lietpratības veicināšanas metodēm saskaņā ar vecākiem ir sarunas ar bērnu, plānojot bērna budžetu, kad tiek pastāstīts par brīvdienu, saldumu, mantu izmaksām, bet, kļūstot vecākam, arī par tām izmaksām, kuras veido bērns varbūt pat pašam par tām neapzinoties, piemēram, ūdens, elektrības rēķini, nodokļi. Vēlams arī nosaukt konkrētu skaitļus un izmaksas, jo tādejādi bērnam veidojas izpratne par naudas vērtību un cenām. Kā tika novērots, ģimenēs, kurās tika pieminēti konkrēti skaitļi par izmaksām, bērni zināja sev interesējosā cenas un bija daudz reālāks skats uz naudu un mantām, ko par to var iegādāties.

Bērnu zināšanas par finanšu lietpratību

Intervijās bērni labprāt stāsta, kādas ir naudas funkcijas, kā arī kā norit naudas plūsma:

“Ar naudu var pirkst, iztērēt, tā var ienākt, var iegūt bankā un nemit kredītā”(4. klases skolniece, Zemgale)

Visās aptaujātajās vecuma grupās bērni izprot kā rodas nauda. Lielākoties bērni skaidro, ka vecākiem ir jāstrādā, lai tie iegūtu naudu. Tādejādi pamata līmenī naudas iegūšana tiek saistīta ar darbu, turklāt bērniem šķiet, ka, lai nopelnītu naudu, ir smagi jāstrādā.

Vienlaikus bērniem ir zināšanas par naudas banknošu un monētu ražošanu, kā arī dažādām valūtām. Visās vecuma grupās bērni var izskaidrot, kas ir eiro un ka ar to var norēkināties arī citās valstis, taču ne vienmēr bērni var saprot un zina, kādēļ norisinājās valūtas maiņa Latvijā.

“Naudu taisa ar speciālu mašīnu, tad naudu dabū strādājošie cilvēki, un tad naudu tērē savām vajadzībām” (4. klases skolnieks, Vidzeme)

Pirma reizi ar naudu bērni saskaras tieši ģimenē, viņi redz dažādas vecāku ikdienišķās darbības ar finansēm, novēro tās un uzdod jautājumus. Tas tad arī ir pirmsais informācijas ieguves avots – vecāki, brāļi, māsas un citi ģimenes locekļi, kas nodod bērniem savu pieredzi, savas vērtības, pārliecību.

Vienlaikus bērni uzskata, ka vislabāk iemācās rīkoties ar naudu pašmācības ceļā, iegādājoties gan vajadzīgas, gan nevajadzīgas lietas, kā arī krājot. Pašu pieredze ļaujot labāk saprast un mācīties kā rīkoties ar naudu un finansēm nākotnē.

“Nav jēgas iztērēt 100 eiro koņciņām” (4. klases skolnieks, Rīga)

Ģimenes locekļi un tuvinieki un draugi ir uzticams informācijas avots, viņi sniedz bērnu uztverē patiesu informāciju, dalās savā pieredzē caur sarunām. Saruna parasti tiek uzsākta gadījumos, kad vecāki jūt, ka bērnam parādās interese, pats jautā vai ikdienas kontekstā saskaras ar naudas jautājumiem. Bērnus ietekmē arī vecāku reakcija uz ārējiem faktoriem, institūcijām un tas, kāda ir viņu attieksme pret tiem un kāds viedoklis tiek pausts savstarpējās sarunās.

“Bērns jau mācās no vecākiem kopš sāk aptver apkārt notiekošo – iešanu uz veikalu, maksāšanu, runāšanos par naudu, algu, kredītkartēm, utt. Bērnam ir jāstāsta, kā un kur rodas naudīņa, kur tā aiziet, cik kas maksā. Tas jādara vienkārši ikdienā, sarunājoties, katram vecumam ir nepieciešama sava informācija, ko arī pats bērns parasti pajautā un interesējas. Tas pārsvarā norit dabiski, ja ģimenē ir laba komunikācija un bērni tiek iesaistīti dažādos ģimenes procesos – iepirkšanās, arī plānošana, izejot no iespējām.” (Māte, Pierīga)

Intervijās ar vecākiem tiek minēta daudzveidīga pozitīva pieredze, kā bērnu zināšanas var tikt vairotas un nodotas ģimenē – lomu spēles, galda spēles, sarunas ģimenē, došanās kopā ar bērniem uz veikalu, ļaujot norēķināties par pirkumiem, iesaistot viņus mājas darbu veikšanā, saņemot par to atalgojumu, iepazīstinot ar uzņēmējdarbības principiem. Svarīgs aspekts finanšu lietpratības veicināšanā ir kabatas naudas izsniegšana fiksētas summas veidā, kas bērnam liek pārdomāt un izsvērt, ko un cik daudz viņš var iegādāties par piešķirto naudas summu.

„[...] tad, kad viņš sāk saprast, cik viņš var varbūt par tiem 5 eiro, viņš var viņu izlietot šādi, vai tā, viņš sāk viņu rēķināt, sāk viņu čamdit, tad viņam sāk tā kā.. doma [...]”. (Māte, fokusa grupas diskusija, Rīga)

Intervijās bērni stāsta, ka mājsaimniecībā nauda tiek tērēta dažādu rēķinu kredītu apmaksai, kas ir iemesls, kādēļ nereti no kādas kārotas mantas nākas atteikties. Bērnu atbildēs par naudu nav manāma neieinteresētība vai arī nevēlēšanās iedziļināties saimnieciskajās norisēs, tieši pretēji – bērnu atbildes apbrīnojamī precīzi sniedz priekšstatu par gana sīkām naudas plūsmas norisēm, kas tādejādi nonāk pretrunā ar vecāku vērtējumu par bērnu zināšanām.

Lai arī vecāki skaidri nodala savas un bērnu atbildības sfēras finanšu lietpratībā un mājsaimniecības naudas apritē, tomēr redzams, ka vecāki bērnu zināšanas vērtē pēc līdzīgiem principiem kā savas, vienlaikus saglabājot savu zināšanu pārākumu, pamatojot to ar nepieciešamību zināt vairāk nekā bērni, kas nereti pamato vecāku negatīvo vērtējumu par bērnu zināšanām. Tas ir pretrunā ar mūsu pētījumā novēroto, proti, bērnu zināšanas finanšu lietpratībā, kā arī viņu ieinteresētība krietni pārsniedz vecāku gaidas un izpratni, tātad – vecāki domā, ka bērni zina daudz mazāk, kā viņi patiesībā zina.

Bērnu vērtējums par vecāku zināšanām

No bērnu putas vecāki lielākoties tiek vērtēti kā zinoši finanšu lietpratības jautājumos. Bērni stāsta, ka pirmās zināšanas par finansēm ieguvuši mājās, vērojot, kā ar naudu rīkojas vecāki vai citi ģimenes locekļi. Piemēram, bērni runā par pierdzi kopā ar vecākiem apmeklējot veikalus, vērojot, kā vecāki norēķinās ar skaidru naudu un bankas kartēm.

*”– kur Tu uzzināji par naudu?
Skatoties, kā vecāki kaut ko dara un dzirdot.” (4. klases skolnieks, Zemgale)*

„Man pieņemsim, es eju vis kaut kur līdzī mammai un es tā arī uzzinu visu.” (4. klases skolniece, Zemgale)

Gimenē bērni redz dažādus piemērus un veidus, kā rīkoties ar naudu, vienlaikus bērni labprāt nodala un hierarhizē dažādu ģimenes locekļu prasmes, kas saistītas ar finanšu lietpratību, atzīstot, ka labprāt ņemtu piemēru no viņuprāt prasmīgākā.

Pedagogu vērtējums par savām zināšanām

Pedagogi precīzi izprot finanšu lietpratības jēdzienu, bet vienlaicīgi atzīst, ka tas ir „*gudrs*” definējums, kas saistīts ar ekonomiku, tātad arī ar naudu un tās apgrozījuma procesiem.

„Prasme apieties ar finansēm, bet principā diezgan sarežģīts termins, lai bērni to saprastu. Pati esmu dzirdējusi par to iepriekš, protams.” (Skolotājs, Vidzeme)

Pedagogi min, ka finanšu lietpratību var mācīties visu mūžu un arvien nāk klāt jaunas zināšanas, jo notiek pārmaiņas un jāspēj pielāgoties. Tieki uzsvērts, ka bērniem finanšu lietpratības jēdziens esot par sarežģītu.

Pedagogi atzīst, ka paši savā ikdienā ne vienmēr spēj saskaņot savus ienākumus ar izdevumiem un vairāk tērē, nekā uzkrāj. Personīgā pieredze un godīga atzišana liek domāt par to, ka teorētiskās zināšanas viņiem ir, bet praksē ne vienmēr šīs teorētiskās zināšanas ir pielietojamas.

„Runāt var daudz ko, zināt arī, bet grūti rādīt un mācīt bērniem kā rīkoties ar naudu, ja pašai nesanāk.” (Skolotāja, Vidzeme)

Pedagogi uzsver zemo valsts ekonomikas līmeni un izdevumu/ienākumu nesabalansētību – tērējot vairāk, nekā var atlauties, pat tad, ja tiek domāts tikai par primārajām vajadzībām. Dzīves pieredze finanšu lietpratībā, pēc pedagogu teiktā, ietver konsultācijas ar speciālistiem, piemēram, grāmatvežiem vai citiem profesionāļiem, kuri tiek uzskatīti par zinošākiem un gudrākiem šajā jomā.

Kā būtisku pieredzes uzkrāšanas aspektu pedagogi min arī naudas plūsmas maiņu, pieaugot vai sarūkot ienākumiem, mainot naudas kopējo uztveri.

Pedagogi saka, ka daudz netiek izskaidrots arī pieaugušajiem, runājot par tādiem finanšu procesiem kā, piemēram, gada pārskata deklarācija. Skolotāji atzīst, ka nav nācies savā laikā mācīties un apgūt zināšanas par finansēm tā, kā tas nepieciešams šodien. Bieži vien par tādiem maksājumiem, kā komunālie rēķini, pedagogi atceroties savu bērnību, nemaz nav aizdomājušies, nav zinājuši, ka tādi ir un skolā nav sniegta informācija par šo procesu.

Pedagogu vērtējums par bērnu zināšanām

Pedagogi atzīst, ka bērnu zināšanas finanšu jomā ir ļoti atšķirīgas. Pat vienas klasses ietvaros iespējams novērot, ka daļa bērnu ļoti labi orientējas naudas plūsmas jautājumos, kamēr citi pat nezina, kādā valūtā valstī notiek finanšu darbības. Pedagogi atzīmē, ka bērnu zināšanu līmenis galvenokārt ir atkarīgs no vecākiem - daži bērni ļoti labi pārzina finanšu jautājumus, jo par to tiek runāts ģimenē, kamēr citi šos jautājumus apgūst tikai skolā.

Pedagogi novērojuši, ka 3. klasē, iepazīstinot bērnus ar specifiskiem jēdzieniem kā patērētājs, uzņēmējs, pircējs, vai komunālie maksājumi, daži bērni šos jēdzienus jau iepazinuši ģimenē, kamēr lielākā daļa bērnu tos dzird pirmo reizi.

Pedagogi stāsta, ka lielākoties bērni par naudu sākot interesēties jau uzsākot mācības sākumskolā. Lielais vairums pazīst un zina, ko darīs ar tiem piešķirto kabatas naudu, taču naudas vērtību sākotnēji neapzinās. Vien mazākā daļa bērnu labi saprot naudas un mantu vērtību, taupīšanas jēdzienu. Taču daži bērni jau 1.klasē stāsta, kā kopā ar vecākiem ir ziedojuši, taupījuši, iekrājuši naudu.

Ir pedagogi, kas bērnu zināšanas vērtē kā vājas un uzskata, ka bērniem par to nemaz nebūtu jādomā. Tā kādā intervijā parādījās uzskats, ka bērni par finansēm zina maz, bet tas esot labi, jo tādā veidā bērniem ir ļauts izbaudīt bērnību. Te var novērot naudai piedēvēto negatīvo aspektu, proti, zināšanas par naudu atņemtu bērniem bērnību (skat. zemāk nodaļu par naudas vērtību).

Pedagogi kopumā uzskata, ka ģimenei bērna lietpratības veidošanā ir galvenā nozīme, tā ir primārā vide, kur tie sastopas ar finanšu lietpratību, turklāt bērnu autoritāte zināšanu iegūšanā ir vecāki, tādēļ bērnu zināšanu līmenis var būt ļoti atšķirīgs.

Jāatzīmē, ka pedagogu teiktais par atšķirīgajām bērnu zināšanām labi ilustrē nevienlīdzīgo un pretrunīgo situāciju Latvijas sabiedrībā.

Rīkošanās ar naudu (naudas grozīšana)

Kas ir kabatas nauda?

Vecāku starpā atšķiras viedokļi par to, kas ir kabatas nauda un kāda ir tās loma bērnu finanšu lietpratības veicināšanā. Daži vecāki par kabatas naudu uzskata bērnu brīvos līdzekļus, kamēr citi – naudu, kas ir paredzēta bērna ikdienas vajadzībām.

„Tie ir brīvie līdzekļi, tie, ko viņš var tērēt pa labi un pa kreisi, pērc, ko gribi. Es neesmu piekritējs tādam lietām. Bērnam tiek nodrošināts viss, ko viņš vēlās, es neredzu, kāpēc viņam ir jābūt kabatas naudai, lai viņš ietu un pirktu kaut ko. Nav jāiet un jāpērk. Ja tev ir kaut kādi pirkumi, kas ir nepieciešami, priekš tam ir vecāki un ej un jautā. Pasaki.” (Tēvs, Vidzeme, 2 bērni)

Vienlaikus vecāki pauž arī atšķirīgus uzskatus par to, vai kabatas nauda vispār ir nepieciešama. Vecāki, kas iebilst pret kabatas naudas nepieciešamību, parasti pamato to ar apgalvojumu, ka bērnam viss nepieciešamais ir nodrošināts. Šajā gadījumā kabatas naudas došana tiek skaitīta negatīvi, kas sabojā bērnu vērtību sistēmu.

„Kabatas naudu nedod, pilnīgi pret. Uzskatu, ka kabatas nauda ir tāds izvērtības pirmsais etaps. Ja tu iedod bērnam to kabatas naudu...” (Tēvs, Vidzeme, 2 bērni)

Daļa vecāku nodala dienas naudu no kabatas naudas, uzskatot, ka kabatas nauda ir jāizsniedz par labiem darbiem, kamēr dienas nauda ir paredzēta bērna ikdienas vajadzībām (transporta izdevumiem, ēšanai skolā, utml).

„Šī kabatas nauda ir ļoti neliela, principā tā ir domāta uzturam, līdz ar to tur nosacījumu nav, jo tāda kabatas nauda neietver nekādas izklaides tur, kādus pirkumus.” (Māte, Kurzeme, 4 bērni)

“Tā ir jānopelna. Tā vairs nav kabatas nauda, tā jau ir kā alga.” (Māte, Kurzeme, 4 bērni)

Skatot bērnu stāstīto par savu kabatas naudu, jāatzīmē, ka tā tiek gan uztverta, gan arī vērtēta dažādi. Daļa bērnu uzskata to par elementāru savas ikdienas sastāvdaļu, kā arī daļu no lietpratības pieredzes, ar ko labprāt padalās, nereti stāstot, ka sākotnēji visu naudu iztērējuši saldumos, bet tagad jau vismaz daļu savu ienākumu krāj kādam noteiktam mērķim.

Vienlaikus pētījums parāda, ka naudas došana bērniem ir gana strīdīga tēma Latvijas sabiedrībā, par ko ne vienmēr vēlas runāt un dalīties pieredzē. Vecāku pašu uzskati vislielākajā mērā atspoguļojas viņu rīcībā, kas saistāma ar naudas došanu vai nedošanu bērniem, kamēr pedagogu stāstītais parāda sabiedrības daudzšķautīnaino un neviendabīgo mozaīku, kas var tikt nolasīta caur šo nosacīti šauro prizmu.

Kabatas nauda vecāku acīs (bieži vien neapzināti) ir veids, kā bērnam darīt zināmu, vai viņš ir

rīkojies labi (atalgojot) vai slikti (samazinot kabatas naudu), kā arī parādīt savu noteicēja lomu bērnu acīs. Kaut arī vecāki min, ka šī arī ir stratēģija finanšu lietpratības audzināšanā, jāsecina, ka drīzāk tas veicina bērnos nevis izpratni par naudas vērtību, bet gan par naudu kā rīku, ar kura palīdzību iespējams nodrošināt disciplīnu:

“Nu protams, ka kabatas nauda ir instruments. Te mēs varam pievest piemēru no sociālā darba, kur kabatas nauda pavisam noteikti ir instruments, kur par nepaklausību, pienākumu nepildīšanu tā tiek samazināta vai pavisam noņemta.” (Tēvs, Kurzeme, 4 bērni)

Atalgošanu par skolā uzdotajiem mājasdarbiem vecāki lielākoties vērtē negatīvi. Tas tiek skaidrots ar, bailēm zaudēt kontroli pār bērniem un viņu rīcību. Vecāki skaidro, ka, ja bērns pieradīs saņemt atalgojumu par izdarīto, iespējams, viņš vairs nevēlēsies darīt kaut ko bez atalgojuma, līdz ar to vecāki varētu zaudēt savu autoritāti ģimenē. Tieka atzīmēts, ka tad par galveno attiecību mērauklu kļūs finanses.

“Nē nu es esmu pārdomās par to.. jo saruna, piemēram, ir tāda, no sērijas, ka man pašai ir izprucis, ka tad, kad tu pats pelnīsi, tad varēsi... un bērns tad brīnās, kā tad es varu nopelnīt, nu un tad saku, ka tev kaut kas ir jādara. Un nu es tad esmu tādās sprukās te, jo pati nezinu cik tas ir pareizi un vai tā ir jādara, protams tā kā mājas darbi būtu jādara. Bet tajā pašā laikā, protams, viņš jau nevar nekur tā pats nopelnīt, nu tāpēc šad tad es kaut ko atalgoju. Un labāk, lai viņam tā kapeika ir nopelnīta, nekā es viņam vienkārši iedodu.” (Māte, Rīga, 2 bērni)

Attiecībās, kurās sākotnēji bija divi spēlētāji – vecāki un bērns, parādās trešais – samaksa, ar ko bērns var izveidot aliansi. Tajā var pazaudēt divas vērtības, uz kuru apgūšanu arī norāda vecāki – izpratne, kas ir nauda, un ģimene kā komanda ar vienotu mērķi.

“Nu, mums ir sava māja, tur darba pietiek. Nu, malku krāmē, daudz vis kaut kas ir; ko darīt. Apliet siltumnīcu. Ir vēl viena nianse par atalgoto darbu – ko nozīmē atalgotais darbs. Nedrīkst pieļaut to, ka bērns aplej puķes, tiklīdz noliek lejkannu, nāk pie tevis ar izstieptu roku un prasa – kur ir mana nauda. Tā nebūs. Viņam ir jāzina distance, kad viņš var dabūt naudu, kad nevar, to tā nevar izstāstīt. Lai nav tā, ka tās puķes nav nemaz jālej, bet viņš tikai paņem lejkannu un lej un prasa tev naudu, un puķes jau sen ir noslīkušas. Tā nedrīkst.” (Tēvs, Vidzeme, 2 bērni)

Veiksmīga pieredze, kā bērnam iemācīt prātīgi rīkoties ar naudu ir tās došana uzreiz uz visu nedēļu, kas savukārt dod iespēju bērnam plānot, taupīt, mācīties no sekām pēc pārmērīgas tērēšanas.

“Nosacījumi, protams, ir. Bet kontrolēt to.. ir naivi iedomāties, ka mēs to kontrolējam. Bērni rīkojas ar savu kabatas naudu paši. Mums ir svarīgi, lai viņi paēd. Man kā vecākam ir svarīgi, lai bērns paēd. Punkts numur viens. Un tad, ja viņš ir izkalkulējis, un viņam paliek tur kaut kas pāri priekš tā vai cita kāruma, nu tad tā jau ir viņa izvēle.” (Tēvs, Kurzeme, 4 bērni))

Parasti gadījumos, kad bērniem tiek izsniegta kabatas nauda, tas tiek darīts reizi nedēļā vai reizi mēnesī., bet pētījuma gaitā novērots, ka vecāku rīcība atšķiras. Vecāki nelabprāt runā par kabatas naudas apjomu, kas parāda, ka naudas un konkrētu summu nosaukšana vai vaicāšana par tām mūsu sabiedrībā joprojām tiek uzskatīta par visai nepieņemamu.

Pelnīt naudu

Pētījuma dati liecina, ka jaunākā skolas vecuma bērniem ir radies priekšstats par to, kā notiek naudas pelnīšana, proti, ka to var pelnīt, veicot dažādus darbus. Arī pašiem bērniem ir aktuāla naudas pelnīšana, darot dažādus darbus. Viņi apsver iespēju strādāt gan algotu darbu vasarā, gan darot dažādus mājas darbus, par kuriem atalgojums tiek saņemt no vecākiem. Vasaras darbi nereti ir pirmais gadījums, kad jaunietis ienākumus gūst nevis no ģimenes, kā līdz šim, bet pats saviem spēkiem, ieguldot savu laiku. Tādejādi bērni mēdz nošķirt to, kas ir mājas darbi kā ikdienas pienākumi – tie jāveic bez papildus samaksas, un kādā veidā naudu var pelnīt, kas parasti tiek saistīts ar strādāšanu ārpus mājas, vai arī dažādu neikdienišķi darbu veikšanu mājās.

Vecākiem nav viennozīmīga viedokļa par to, vai un kādā veidā būtu veicama mājas darbu izpildes „apmaksu” bērniem. Šajā jautājumā viedokļi dalās: viena daļa vecāku uzskata, ka atalgojums motivē bērnu veikt dažādus darbus un nopelnīt, tādēļ vecāki bērniem samaksā par dažāda veida mājas darbu vai papildus darbu veikšanu. Citos gadījumos tiek maksāts arī par labajiem darbiem, par kuriem tiek pelnīti plusiņi. Tāpat daži vecāki praktizē samaksu par labām sekmēm, tomēr, jāatzīmē, ka vairumā gadījumu par normālu praksi tiek uzskatīta atalgojuma nepiešķiršana par ikdienas pienākumu pildīšanu, tajā skaitā arī samaksa par sekmēm, lielākoties netiek vērtēta kā nepieciešama. Argumentējot savu nostāju, vecāki skaidro, ka vēlas, lai bērni saprastu to, ka ir jāizprot atšķirība starp ikdienā veicamajiem darbiem un darbiem, kas iekļaujas ārpus ikdienas telpas.

Pētījumā parādās arī interesanta prakse, kas ietver samaksu par vecāku aizvietošanu konkrētā darbā, proti, vecāki mēdz samaksāt bērniem par to, ka ir ieguvuši „brīvdienu”, kas sevī iekļauj kādu vecāku ikdienas pienākumu pārvirzīšanu bērniem, kas attiecīgi par to saņem papildus samaksu. Te redzam, ka tiek saglabāta „ārkārtējā darba”, jeb ne-ikdienišķā darba kategorija, kas pamato naudas maksāšanu un bērna pelnīšanu konkrētajā situācijā.

Daļa vecāku neuzskata par nepieciešamu piešķirt samaksu bērniem par dažādu veida sadzīves darbu veikšanu, jo šādā veidā tiek pazaudētas 2 vērtības – izpratne par to, kas ir nauda un ģimene kā komanda ar vienotu virzienu, jo mājas ir vieta, kurā visi ģimenes locekļi ir iesaistīti tās sadzīvē un visiem ir jāatbild par kopīgo telpas veidošanu

„Mājas ir tā vieta, kur neviens nestrādā, mēs visi esam iesaistīti, nu mēs dzīvojam, mēs cūkojam un tā, un līdz ar to māja ir arī skolā, kurā aiz sevis ir jāvāc un citu sacūkotais citreiz ir jāvāc, un tā tāda dzīves skola mājas, un tur, man liekas, tās darba attiecības un tās lietas nevajag iejaukt, jo tieši tad, kad viņš pārkāps pāri tai savai negribēšanai aiz tā brāļa savākt, kuru viņš ciest nevar, ja, nu viņš kaut ko iemācisies.” (Māte, Zemgale, 2 bērni)

Kā norma tiek uzskatīta samaksas piešķiršana par ārpus ikdienas darbu veikšanas, piemēram, dārza ravēšana. Ja bērniem tiek maksāts par veikto darbu, vecākiem ir jādara zināms bērniem, kāpēc izdarītais ir labs, kā tas palīdzētu pārējiem, un, ka par to tiek saņemts atalgojums/pateicība naudas formā, piemēram, palīdzēšana vecmāmiņai lielu zemeņu lauku novākšanā, kur uz lauka strādā vairāki darbinieki un par to arī saņem naudu.

„Ja jūsu bērniem ir kaut kas jāizdara, kāds mājas darbs, vai mēdzat viņus finansiāli atalgo? Nē, par mājasdarbiem nē.

Kāpēc? Piemēram, ja izravē vagu?

Nu, tādus darbus gan. Tā mums ir pieņemts. Tētim laukos ir daudz, ko darīt, un tad viņš viņus algo, strādnieciņus. Bet ļoti maz maksā. Un tad viņi man sūdzas.” (Māte, Vidzemei, 6 bērni)

Vasaras darbs

Darbs un pelnīšana vasarā, saskaņā ar vecākiem, ir ļoti labs veids, kā bērnam iemācīt naudas vērtību. Lielākoties tiek minēta strādāšana vasarā kādā lauksaimniecībā, kas pieder vai nu pašiem, vai citiem cilvēkiem. Ģimenes saimniecībā bērnam darbu dabūt ir vieglāk, taču attieksme pret bērnu atalgošanu par darbu ģimenes saimniecībā ir divējāda – pozitīva, jo tad vecākiem nav jādara kaut kas, kas būtu viņu darbs, un negatīva, jo tad bērns var pierast saņemt atalgojumu par darbiem savās mājās un atteikties kaut ko darīt par brīvu. Šis izšķīrums balstās uz paveiktā darba kategorizēšanu ikdienišķā vai ne-ikdienišķā – ja tas ir ikdienišķs mājas darbs, tad par to nav jāatalgo, ja tas ir neikdienišķs darbs saimniecībā, kas ir ģimenes ienākumu avots, tad par to vajag atalgot. Tātad ir pieņemami bērnam maksāt par to, par ko naudu saņemtu arī vecāki, un bērnam nav jāmaksā par to, ko arī vecākiem nāktos darīt par brīvu. Strādāšana pie svešiem cilvēkiem vasarās tiek uzskaitīta par ļoti labu veidu, kā bērnam iemācīt pelnīt un saprast naudas vērtību, taču šādu darbu realitātē sākumskolas vecuma bērnam atrast ir ļoti grūti, praksē šādi gadījumi nenotiek bieži.

„Darbs. Rast procesa cēloņu un seku likumsakarību. Saprast, ja tu iestādi zemē mazu sēkliņu, tu redzi, kā viņa izaug. Tur izaug kaut kas tāds sākumā nesaprota, tad iznāk tomāts, no tomāta noplūc augļus un apēd viņus, un tu esi paēdis. Tā arī visa, pamatā, gudrība.” (Māte, Rīga, fokusa grupas diskusija)

Pētījumā parādoties darbam pelnīšanas kontekstā nošķīrums ir tieši alga – gan vecāku alga par darbu, gan arī naudas maksāšana bērnam, kas būtu „alga” konkrētajā situācijā. Alga te ir kā mērījums, kas veido ikdienišķā un ne-ikdienišķā kategoriju atšķirības mērauklu.

Plānot naudas plūsmu

Skolēnu vidū izpratne par to, ko nozīmē plānot un veids, kā tas tiek darīts, atšķiras starp skolēnu vecuma grupām. Vecāku rīcībā novērojama tendence, ka jaunākiem bērniem nauda tēriņiem tiek izsniegtā neregulārāk un mazākā apjomā, tādēļ arī ikdienišķa naudas plānošana netiek minēta kā kaut kas svarīgs. Mazāki bērni šiem ikdienas tēriņiem piešķir vairāk gadījuma raksturu, nauda ir kā rīks kādu pēkšņu, mazu iegribu apmierināšanai.

Savukārt, jo vecāks ir bērns, jo naudas izsniegšana ir regulārāka, summas augstākas un vajadzības lielākas, līdz ar to arī plānošanas aspekts klūst nozīmīgāks. Visās bērnu vecuma grupās kā nozīmīgs aspektts parādījās naudas plānošana lielāku vēlmju piepildīšanā. Šādā veidā visu vecumu grupu pārstāvji naudu krāj un plāno to ieguldīt vai nu sevis izvirzītu mērķu labad, vai arī ar ģimeni kopīgi apsvērtu mērķu labad. Plānošanas procesā tiek iesaistīts naudas iegubes avots šo lielo mērķu piepildīšanai, kas visbiežāk ir vai nu dzimšanas dienu, vai vārda dienu dāvinātās naudas summas, vai arī daļa kabatas naudas.

Arī vecāki bērnu spējas šādā veidā klasificē pēc vecuma grupām. Visbiežāk pausts uzskats, ka jo mazāks bērns, jo mazāk vajadzību, līdz ar to bērnam tiek piešķirta neregulārāka naudas summa, bērnam neveidojas atbildība par savām darbībām un naudu kopsakarībā ar ģimenes tēriņiem un izmaksām. Savukārt, jo vecāks ir bērns, jo lielākas tiek paredzētas vajadzības, jo lielāka ir naudas plūsma un nopietnāka plānošana par to, kur naudu glabāt, kā labāk iztērēt, kā veiksmīgāk un ērtāk iekrāt. Vecāki bieži vien jūtas atbildīgi par to, kur bērna nauda nonāk, bieži vien iesaistoties plānošanas procesā vai vismaz sekojot tam līdzi, bērnus pamācot. Vecākiem ir

svarīgi, lai bērns pats iemācītos izprast ar naudas tērēšanu un plānošanu procesus, tāpēc šajā gadījumā vecāki parasti vairāk ir kā vērotāji un padomdevēji.

„Man liekas, ka viņus sāks interesēt budžets un ieguldījums, kad tās lielākās lietas sāks ienākt dzīvē, nu, es nezinu, piemēram, tad, kad tev jāstudē, un tev mamma uzskaita, un tagad tev ir vajadzīgs tam, tam, tam un tādām un tādām lietām, tad es redzu kaut kā to pielietojumu. Jā, un tad, kad pašam sākās tie obligātie tēriņi, tur īre, kaut kāda elektrība vai kas, un, saistības. Bērnam jau nav saistību.” (Māte, Zemgale, 2 bērni)

Vecāki arī runā par to, ka izpratne par naudas plānošanu veidojas ģimenes budžeta plānošanas procesā, tādēļ viņi par to stāsta saviem bērniem, uzskatot, ka šādā veidā bērns iegūst naudas plānošanas pieredzi, un tā kļūst viņam vieglāk uztverama. Radot interesi par naudas procesiem, bērns vēlas tajos iesaistīties, tādejādi daudz ko apgūstot. Vienlaikus var novērot vecāku neticību bērnu vēlmei izprast ģimenes budžeta plānošanas prakses. Daļēji vecāki saista bērnu nezināšanu ar nevēlēšanos, daļēji – ar vecuma īpatnību, uzsverot, ka bērniem grūtāk izprast kopsakarības, tāpat daži vecāki atzīst, ka nevēlas bērniem „*atnemt bērnību*” pārāk viņus apgrūtinot ar informāciju par naudas plānošanu mājsaimniecībā. Pētījums parāda, ka nereti vecāki caur savu pieredzi vēlas bērnus iesaistīt, vai arī pasargāt no savām kļūdām.

Skolu pedagogi īpaši uzsver, ka ļoti noderīgas ir zināšanas, ko bērni iegūst no ģimenes, tādēļ ir svarīgi ģimenēm iesaistīt bērnus plānošanas, gan naudas ieguvešanas procesos. Pedagogi uzsver, ka zināšanas par šādiem procesiem bieži vien tiek iegūtas neapzināti un šādā veidā bērns visvieglāk spēj mācīties un darboties ar saviem finanšu rīkiem. Vienlaikus skolā mācītais bērnu stāstītajā nereti paliek nerēdzams, bet klātesošs faktors, kas veido kopējos naudas plānošanas uzskatus.

„Bet principā tikai sava pieredze, jo katrs cilvēks ir individuāls un never iemācīties no citiem. Protams, bērnībā no vecākiem par naudu mācījos, neapzināti. Bet vēlāk jau katrs pats saprot, kas viņam vajadzīgs.” (Skolotājs, Vīzeme)

Krāt un taupīt

Naudas krāšana pētījuma dalībnieki lielā mērā saista ar naudas plānošanu, pat, ja tā minēta intervijās vēlamības izteiksmē, proti, krāt vajadzētu, bet ne vienmēr to izdodas izdarīt. Savukārt taupīšana ir vairāk attieksmes, audzināšanas un vērtības kontekstā liets termins.

Iemesli, kādēļ tiek nauda tiek taupīta vai krāta, ir atšķirīgi, tomēr lielākā daļa bērnu atzīst naudas krāšanu un taupīšanu kā pozitīvu darbību. Tā kā bērniem nav viena, regulāra naudas avota, tad uzkrājumus visbiežāk veido dažādos svētkos dāvinātā nauda, nauda, kas tiek iegūta padarot dažādus „labos darbus” – labu atzīmju pelnīšana skolā, palīdzēšana iesaistoties mājsaimniecības darbos, kā arī uzkrājumu palīdz palielināt nauda, ko kāds ģimenes loceklis iemet bērna krājkasītē pašam bērnam gan zinot, gan nezinot.

Mazākajās klasēs konkrēts krāšanas mērķis netiek izvirzīts – bērns kā savu mērķi naudas iekrāšanā drīzāk izvirza pilnu krājkasīti. Savukārt vecāko klašu bērnu starpā jau iezīmējas atšķirības – ir bērni, kas uzkrājumus veido, un bērni, kas naudu iztērē uzreiz. Šajā vecumā jau tiek izvirzīti konkrēti mērķi, kam bērns ir izvēlējies veidot uzkrājumu. Arī droša naudas glabāšanas vieta no krājkasītes ir pārtapusi jau par bankas kontu, tomēr vēl joprojām bērnu vidū vērojams uzskats, ka droša nauda ir paslēpta nauda.

“Droši ir naudu aprakt zem zemes.” (4. klases skolnieks, Vidzeme)

Vecāki atklāj, ka vissvarīgākais aspekts bērna uzkrājuma veidošanā, ir mērķis uz ko tiekties. Bērna mērķa izvēles nozīmīgs aspeks ir arī vecāku autoritāte – vecāku atbalsts izvirzītajam mērķim, kas bērnā rada pārliecību par vieglāku tā sasniegšanu. Dažkārt vecāki bērnu mērķu sasniegšanā izmanto t.s. 10% praksi, kas motivē bērnus krāt naudu. Protī, vecāki bērna sakrātajai naudai mēneša beigās piemaksā 10% no sakrātā naudas daudzuma.

Šī prakse motivē bērnus krāt naudu, tomēr jāatceras, ka krāšana ir aktuāla tad, kad nauda ir pieejama, tāpēc nav vērts aicināt bērnu krāt, ja viņam nav ienākumu avotu.

„Viņiem bija, pieņemsim bija 50 naud..nu, kapeikas, santīmi, tad viņiem bija 55. Pēc tam viņiem pa nedēļas vidū iedevām kādus 20 santīmus, viņi viņu netērēja, viņi krāja, tad jāskaita, ja ir jau 80, tad ir 88. Tā viņi līdz riteņiem aizgāja.” (Tēvs, Rīga, fokusa grupas intervija)

Atšķirībā no naudas krāšanas, mācot bērnam jēdzienu „taupīt” ir svarīgi izskaidrot, kas tas ir un kādās situācijās taupīšana ir nepieciešama. Vecāki atzīst, ka veidojot priekšstatu par taupīšanu bērnam būtu nozīmīgi izprast atšķirību starp vēlmēm un vajadzībām, kā arī lietu materiālo un patieso vērtību, jo bērni reizēm mēdz pārprast taupīšanas nozīmi un kļūst skopulīgi, kas novēd pie citām galējībām – sev tiek iestāstīts, ka neko nevar pirkst.

„Jā, nu es saku, viņai ir tas, ka taupīšana viņas izpratnē drīzāk ir skopulība. Tas ir gan, gan. Viņai vienkārši negribas izdot naudu. Viņai gribās dabūt gan to ko viņa ir noskatījusi, gan paturēt naudu. Un tad viņai sākās, ka viņa grib šokolādes sierīņus, pati viņa nepērk, gribās, bet savu naudu nē, jo viņai ir jātaupa.” (Māte, Rīga, 2 bērni)

Bērnam ir jāsaprot atšķirība starp vēlmēm un vajadzībām, kā arī tas, ka uz vajadzībām stingri taupīt nevajadzētu, savukārt uz vēlmēm gan var ietaupīt.

Bērnu intervijās novērota tendence uzkrāt dāvināto naudu vai kādas citas lielākas, nejauši iegūtas naudas summas, bet ne vienmēr viņiem ir iespēja kontrolēt šos naudas uzkrājumus, protī, daļa no bērnu uzkrātās naudas nonāk vecāku pārziņā un parasti tiek noglabāta vai ievietota bērna bankas kontā, kuram ir pieeja tikai vecākiem.

„I: no kādas naudas tu vari iekrāt?

Rūdis: teiksim, ja uzdāvina. Man par labiem darbiem nedod naudu.

I: vai tu gribētu, lai dod?

Rūdis: nu, nē, jo man pašam sev, ar to naudu es neko milzīgu nepasāku.

I: tev viss ir:

Rūdis: jā, varētu teikt.” (2. klases skolnieks, Pierīga)

„Man ir tā kā knts, bet viņš ir tā kā nu, ar mana tēta kontu savienots, man tā kā kartes vēl nav, bet tad, kad man būs astoņpadsmit gadu, man tā karte būs.” (2. klases skolnieks, Vidzeme)

„Krājot naudu sākumā liekas, ka tu varētu krāt vienai noteiktai lietai, bet pēc tam parādās kaut kas jauns un daudz vērtīgāks un tad var tajā brīdī par sakrāto naudu nopirkst.” (4. klases skolnieks, Zemgale)

Tēriņi

Bērni zina par vecāku tēriņiem pēc tā, ko paši ir redzējuši un kas viņiem ir stāstīts. Ķīmenes tēriņi visos gadījumos tika atpazīti pārtikai un apģērbam, biežas atbildes bija arī internets, dzīvoklis, elektrība, ūdens, kā arī nodokļi un parādi, bet pēc tam sekoja atbildes, kuras katram bērnam ir ļoti individuālas atkarībā no tā, kur viņi patiesām ir redzējuši, ka vecāki dadas bieži maksāt vai ir pastāstījuši: frizieris, lietas mašīnai, ciema kukulis vai ceļojumi. Šie aspekti bērniem liekas ļoti nozīmīgi un tie labprāt piedalās naudas tērēšanas procesā, piemēram, kopīgi iepērkoties veikalā ar vecākiem vai paši sev kaut ko nopērkot.

Bērni arī apzinās savas vēlmes un vajadzības, un spēj atšķirt to, kam var iztērēt noteiktu naudas summu, kas, piemēram, ir piešķirta kā kabatas nauda. Bērni saprot atšķirību starp sakrātu un ikdienas naudu, līdz ar to attiecina to uz saviem tēriņiem. Runājot par ikdienas naudu, bērni stāsta par sīkiem tēriņiem, visbiežāk pusdienām, saldumiem vai kādiem kancelejas nieciņiem, bet runājot par sakrāto naudu, bērni piemin dažādas lielas lietas, piemēram, datorus, riteņus, ceļojumus utt. Bērni daudz ko mācās no vecākiem un tiem ir izveidojies priekšstats no vecākiem par to, kam naudu ir vērtīgi un kam nevērtīgi tērēt, ja šāds priekšstats nav izveidojies, tad visbiežāk vecāki to iemāca.

Vecāki lielākoties jūtas atbildīgi par to, kur bērni savu naudu tērē. Tā kā bērniem ir svarīgi sakrāt savu naudu un to attiecīgi arī tērēt, vecāki jūtas atbildīgi par to, kādiem mērķiem nauda tiek krāta un tērēta. Vecāki ir tie, kas bērnus māca rīkoties ar naudu, stāsta par izdevīgiem/neizdevīgiem darījumiem, kvalitātvu/ nekvalitātvu preci. Vecāki bieži vien arī noslēdz ar bērniem dažādus darījumus, piemēram, sarunājot, ka kaut kāda naudas summa tiks pielikta bērna vēlmju piepildīšanai, kas bērnam sniedz lielāku motivāciju krāt un pēc tam sakrāto iztērēt. Vecākiem arī ir skaidrs, kādos pirkumos tiek iztērēta bērna kabatas nauda.

Veikals

Veikals gan kā reāla iestāde, gan kā spēle ieņem visai centrālu lomu bērna finanšu dzīvē un iemāca apzinātīties lietu un naudas attiecību, preču vērtību un attīsta bērna plānošanas spējas - tāpēc iešana uz veikalu arī no vecāku putas tiek atzīta par nozīmīgu soli bērna finanšu izaugsmē. Agrā bērnībā tā ir „veikalu” spēlēšana, kurā bērns iemācās galvenās darbības, kas tur notiek.

„Sākumā mēs te paspēlējām veikalus un tad viji savā starpā tur, sataisījuši naudiņu, spēlē veikalus – tik un tik tas maksā.. lai māk saskaitīt to naudu un iedot pareizi, lai māk izdot. Bija kases aparāts nopirkts Sonorai un tad abi divi spēlējās, ar visiem pīkstieniem. Tāda spēlēšana.. veikalu spēlēšana un tā.” (Māte, Zemgale, 2 bērni).

Spēlēšanās „veikalos” teorētiski iemāca bērnam, kādas darbības var tikt veiktas ar naudu, tādejādi sagatavojot bērnu patstāvīgiem gājieniem uz veikalu, lai nākotnē viņš justos pārliecināts par sevi. Savukārt, vēlākā vecumā (virs piecu gadu vecuma) notiek praktiska iepirkšanās kopā ar vecākiem. Vecāki veikalu uzskata par vietu, kur teorētiskās, spēlē iegūtās zināšanas sastopas ar realitāti – naudu, tās vērtību un pilietojumu.

“Viņi, mēs vienmēr ejam cauri kasēm, viņi redz, ka mēs norēķināmies, līdz ar to, ja viņiem rodas jautājumi ātrāk, protams, viņš pajautās, mēs vienmēr sakām, pagaidi, man vēl jāsamaksā naudiņa par to, ko mēs saņēmām. Ja viņam rodas jautājumi, jā, bet, ja nē, tad var teikt, ka četriem, pieciem gadiem mēs ejam un pirmo reizi viņam iedodam rokās naudiņu, tāpēc arī

izskaidrojam, ka mēs tērējam. Tev ir.., mums tagad ar bija, ļoti, ļoti labs veikaliņš, bija konfektes pa santīmu, bija, tad trīs santīmi rokās, tad viņš zināja, ka var nopirkt trīs konfektes. Tad viņš skaitīja, cik tie santīmi ir un tad viņš zināja, cik konfektes var pirkst. Nu, nu tā, pavism visvienkāršākā pirmās, lai, visparastākās, lai ieietas.” (Māte, Rīga)

Patstāvīga iešana uz veikalū iegādāties preces tiek uztverta kā iespēja noskaidrot bērna spēju rīkoties atbildīgi ar naudu, un, piemēram, ja esošais atlikums tiek atnests atpakaļ, veidojas uzticēšanās dot bērnam arī savu kabatas naudu, proti, veikala apmeklēšana un iepirkšanās veido praktisku saikni starp bērnu un viņa naudu.

Analīze atklāj, ka iepirkšanās ir viena no praksēm, kurā vislabāk novērojama stratēģija, kuru izmanto gandrīz visi vecāki attiecībā uz savu bērnu finanšu lietpratības veicināšanu – tā notiek netieši, ar cerību, ka bērni visu apgūst paši, bez īpašas apmācības.

No vecāku stāstiemiem var secināt, ka veikals ir kā arēna, kas visbiežāk tiek izmantots „mācīšanās” un „daršanas” apvienošanai.

„Viņi tiek paši audzināti visu laiku, ē nu, viņiem gar degunu visu laiku iet tā nauda, neapzināti, tāpat nesmot viņu, vienkārši līdzī uz veikalu, uz banku, pie bankomāta, tāpat pastaigājoties, bet, jā, viņa jau tiek tajā visā ievilkta ieksā.” (Māte, Rīga, 2 bērni).

Kaut arī vecāki atzīst nepieciešamību runāt ar bērniem par finanšu lietpratību, un cesties veicināt par to izpratni, tieši veikals kā prakse visspilgtāk atklāj vecāku uzskatu, ka bērns „mācīsies darot”.

Aizdošana/aizņemšanās

Viedokļi par aizdošanu un aizņemšanos dažādu vecumu grupās atšķiras. 2. klašu vecuma grupā bērniem vēl nav izveidojies skaidrs viedoklis par aizdošanu un aizņemšanos. Aizdodot naudu, bērni neizjūt vajadzību saņemt konkrēto naudas summu atpakaļ, tāpat tas notiek arī ar atdošanu. Vecāko klašu grupās parādās lielāka izpratne par naudas vērtību, līdz ar to arī par nozīmīgākiem aspektiem klūst naudas aizdošana un aizņemšana.

Naudas izpratni un veidus, kā ar to rīkoties, veicina gan vecāki, gan pedagogi. Gan vecāki, gan pedagogi, runājot par aizdošanu un aizņemšanos, kas parasti parādās kā nozīmīgāka problēma tieši vienaudžu vidū, uzskata, ka bērniem vēl nav radusies skaidra izpratne par naudas vērtību, tādēļ nereti tiek pausts viedoklis, ka no šīs prakses bērnu starpā pēc iespējas jāizvairās, kā arī notikušās aizdošanas/ aizņemšanās epizodes jāpārrunā. Kā negatīva pieredze tiek minēti gadījumi, kad bērni mēdz viens otram neatdot naudu, ko iepriekš aizņēmušies. Pedagogi savā ikdienas darbā ir novērojuši, ka aizņemšanās un aizdošana bērnu starpā ir aktuāla.

„Mēdz aizņemties. Grūti pateikt, vai atdod, bet noteikti aizņemas. Var pat teikt, diedelē - “ja tev ir, tātad tu iedosi.” At dod – kā kurš. Ir daži, kas iemācījušies neatdot, ja aizņēmies no skolotāja. Pārējie tā kā uzrauga, tādi gadījumi ir bijuši. “Nav man latiņš līdzī, nevaru pāest pusdienas.” Skolotājs aizdod, bet kad tas notiek jau kādu 3. reizi, pārējie atgādina, “bet tu taču tos iepriekšējos neatdevi” - tādas situācijas ir bijušas. Mēdz arī kaulēties, tirgoties. To ir grūti pieķert, bet ar mantām mēdz darīt visādas lietas.” (Skolotāja, Rīga)

„Jā, bērni mēdz aizņemties. Tirgoties mēs neļaujam, bet mēdz aizņemties un tos gadījumus, ko es

nezinu tie nozīmē, ka nauda tiek atdota, bet ir bijuši nupat gadījumi, kad bērni saka: "Skolotāj, es aizdevu viņam latu, bet viņš man nav vēl tagad atdevis". Un tad man ir jāiejaucas un jāsaka, ja tu aizņēmies tad, lūdzu, atdod. Tad ir atkal pa draugam, kad viens izmaksā otram" (Skolotāja, Rīga)

Var atzīmēt, ka pedagogu vidū netiek pausta vienota atbilde uz to, kā reaģēt šādos gadījumos, īpaši, ja tas saistīts ar konfliktiem bērnu starpā, kas radušies naudas aizdošanas/aizņemšanās dēļ. Daļa pedagogu cenšas novērst vai pat aizliegt naudas aizņemšanos, kamēr citi uzskata, ka bērniem pašiem jāspēj tikt galā šajās situācijās. Tomēr kopumā visi pedagogi negatīvi raugās uz tirgošanos vai mainīšanos ar mantām, kas nereti norisinās tieši skolā. Vecāki par pieņemamu praksi uzskata naudas aizņemšanos un aizdošanu starp ģimenes locekļiem, tomēr bērnu starpā šādas darbības ar naudu lielākoties tiek uzskatītas kā pieļaujamas tikai ārkārtas situācijās, kas apstiprina iepriekš secināto par ģimenes kā nozīmīgākās institūcijas bērnu finanšu lietpratībā deklarēšanu arī „drošas” un „nedrošas” naudas aizdošanas/aizņemšanās kontekstā.

Tirgošanās

Svarīgs aspekts bērna finanšu lietpratības attīstībā ir tirgošanās skolā. Ar tirgošanos lielākoties tiek saprasti dažādi tirdziņi Lieldienās vai Mārtiņdienā. Lai gan vecākiem tirgojamo labumu sagādāšana izmaksā daudz dārgāk, nekā bērns vēlāk nopelna, svarīgāk par to ir ekonomikas un uzņēmējdarbības pamatidejas saprašana – piedāvājuma, pieprasījuma un cenas sakarības. Kā negatīvu tirgošanos vecāki uzsver bērnu mainīšanos ar lietām, kas pirkas par vecāku naudu un bez abpusējas vecāku piekrišanas.

„Bet mēs to, neteiksim, ka aizliedzam, bet nepopularizējam īpaši, jo vairāk vai mazāk šīs mantas, ar kurām viņi tirgojas vai kaulējas, ir vecāku pirkas. Līdz ar to tur tā stingri jānoskaidro, ko par to domā tās otras puses vecāki, vai viņi atbalsta to, cik tā manta ir.. vai tā ir tās otras darījumu puses par paša naudu pirkta, vai no kurienes tā nauda nāk. Nu, lai neiznāk kaut kādas neveiklas situācijas.” (Māte, Kurzeme, 4 bērni)

Pētījums rāda, ka neskatoties uz neviennozīmīgi vērtēto skolas tirdziņu praksi, daļai vecāku atzīstot, ka tā mēdz būt ar realitāti nesamērota, proti, tirgojamās produkcijas izmaksas vairākkārt pārsniedz skolas tirdziņu cenas un eventuālos ieņēmumus, tomēr šī tirgošanās tiek skatīta kā pozitīva un droša bērnu aktivitāte, kamēr tirgošanās bērnu starpā, kur cenu nosaka kādi citi, bērnu noteikti apsvērumi, tiek uzskatīta par ārkārtīgi negatīvu un nepieņemamu.

Skolas loma

Bērni intervijās atzīst, ka par naudu viņiem māca gan ģimenē, gan skolā. Bērni šīs zināšanas biežāk nodala kā praktiskās, ģimenē un vienaudžu vidū apgūtas, pašiem rīkojoties ar naudu, un teorētiskās – kas apgūtas skolā. Analizējot bērnu intervijas, ir redzams, ka skolai ir liela loma bērnu izglītošanā par finansēm: bērni spriež par naudu, saistībā ar skolā mācīto. Piemēram, 4. un 6. klasē skolēnu vīzija par dzīvi bez naudas ietver bartera – apmaiņas – veikšanu, taču jaunākā vecumā bērni min radikālus izdzīvošanas paņēmienus vai uzskata, ka bez naudas nav iespējams izdzīvot vispār. Bērni saprot, ka apmaiņa bez naudas būtu nevienlīdzīga un grūti vērtējama, un šīs zināšanas bērni atstāsta kā skolā iegūtas.

Vecāki min, ka gribētu, lai skolā dublētos tā informācija, kas tiek mācīta ģimenēs (galvenokārt par budžeta plānošanu), savukārt skolotāji apgalvo, ka nav iespējams bērnam iemācīt plānot savas finanses skolā, ja pamats nenāk jau no ģimenes. Lai arī vecāki min, ka skolai būtu jāmāca bērniem rīkoties ar naudu, tiek uzsvērts, ka galvenās nianses ir iespējams iemācīties tikai praksē. Vecāki ir pateicīgi, ja skola iesaistās taupīšanas mācīšanā: piemēra, ja skolotāja nelaiž bērnus tāpat vien uz kafejnīcu, tas vismaz daļēji palīdz vecākiem sekot līdzīgi bērnu finanšu darījumiem.

“Neviņš tiek aizvilkts kaut kādā uzburtā sapņu pasaule, un stāstīts, ka tur viss ir tā un tā, bet reāli, to, kas notiek ārā, aiz durvīm, ka viņam māca par to, kas notiek, vot, šeit aiz klasses durvīm.” (Tēvs, Kurzeme)

Tādejādi var secināt, ka no skolas tiek gaidīts apstiprinājums jau ģimenē mācītām zināšanām. Pedagoģi uzskata, ka piektajā, sestajā klasē bērniem būtu jādod kabatas nauda kaut vai tā iemesla dēļ, ka lielākajai daļai dod naudu, un bērni nejūtas “vērtīgi”, ja viņiem šīs naudas nav; taču bērniem nevajadzētu dot arī pārāk lielu kabatas naudu.

Pedagoģi uzskata, ka ir svarīgi redzēt kopainu, kas novērojama skolā, proti, ka katrā ģimene ir atšķirīgā finansiālā situācijā. Klases varētu būt pateicīgs lauks, kurā norisināties informācijas un pieredzes apmaiņai starp vecākiem un pedagoģiem un bērniem.

Intervijās netiek minēti fakti, kas liecinātu par to, ka vecāki tiešām zina, ko bērni skolā apgūst un kā viņiem tiek pasniegta informācija. Arī vērtējot savu skolas gadu pieredzi, vecāki apgalvo, ka finanšu lietpratību apguvuši pašmācības celā, un skola šajā procesā nav iesaistījusies. Vecāki neatminas, ka skolā viņi būtu iemācījušies ko būtisku, kas tagad noderētu finansiālos lēmumos.

Bērni skolu neuzskata par nozīmīgu zināšanu avotu finanšu izglītības jomā, bet sarunās atklājas, ka tā tomēr spēlē nozīmīgu lomu mācīšanās procesā. Sociālajās zinībās ir daudz dažādu tēmu, kurās māca par naudu. Katru gadu tēmas mainās. Matemātikā māca saskaitīt. Kabatas nauda visbiežāk tiek tērēta tieši skolā. Skolā bērni ir mijiedarbē ar vienaudžiem, ar kuriem runā par naudu, aizdod, izmaksā, mainās ar kādām mantām un vērtē savu un citu rīcību.

Izpētot sākumskolas klašu sociālo zinību burtnīcas, tiek minētas tādas tēmas kā: 1. klase – naudas pasaule, veikalā, prece, cenas, lielveikals/ mazs veikals, banka, nauda; 2. klase – darbs,

profesija, garīgs/fizisks darbs, veikals, preču etiķetes, biļete, etiķete, talons; 4 klase – nauda, valūta, ekonomika, iepirkšanās, vēlmes un vajadzības, uzņēmējs, patēriņtājs, ražošanas resursi, pircējs, apgādājamais, zeme, kapitāls, darbaspēks, komersants, darbs ārzemēs, ko darīt ar sapelnīto naudu, ziedošana, labdarība, budžets. Skolā tiek pārrunāts par katru no šiem tematiem. Uzdevumi ir gan lasāmi, gan diskutējami, gan rakstāmi, gan zīmējami. Bērniem tiek uzdoti jautājumi par katru no tēmām. Nereti parādās jautājums: “Kā tavā ģimenē..?”, vai “Kā tu un tava ģimene..?”. Bērniem uzdevumos ir jārunā tieši par savu pieredzi un teorētiskais jāsasaista ar praktisko. Katrā no nodaļām tiek prasīts, lai bērns kādu jautājumu apspriež ar klasesbiedru. Teksti burtnīcā stāsta par reālām dzīves situācijām dialogu veidā. Sociālo zinību uzdevumos bērnam liek izdarīt izvēles un izvērtēt situācijas, bet izvēli izdarīt pašam.

Skola lielākoties ir nemanāmais spēlētājs praktisko zināšanu veidošanā par finansēm. Pēc bērnu un vecāku teiktā skolā nemāca praktiskas un reālas lietas finanšu jomā, bet aplūkojot mācību materiālus un, pēc skolotāju teiktā, zināšanas tieši ir praktiskas. Nereti trūkst kontakta starp skolu, bērnu un vecākiem, lai mācīšanos padarītu viengabalainu. Intervijās tiek atklāts, ka visas puses uzskata, ka skolai ir loma iemācīt un pastāstīt kas ir nauda, banka, ekonomika, bet vecāka ziņā ir iemācīt izdarīt pareizās izvēles- tiešā un netiešā veidā.

Nauda un vērtību sistēma

Tas, kā cilvēki vērtē, runā par un darbojas ar naudu nereti saistāms ar plašākām kultūras un vērtību kategorijām, kas atklājās lauka darba gaitā. Analizējot gan vecāku, gan bērnu, gan arī pedagogu stāstīto, izveidojām markieru virkni, kas iezīmē naudas neviennozīmības plašāku skaidrojumu sabiedrības kontekstā.

Naudas vērtība

Pētījuma dalībnieki naudai piedēvē dažādas lomas: nauda veido kārtību pasaulei, kalpo kā instruments, ar kuru var organizēt visu, vienlaikus nauda var tikt skatīta kā ar cilvēciskām īpašībām apveltītu būtni, kas brīžiem darbojas gandrīz neatkarīgi no individuāla.

Nauda bērnu izpratnē tiek uztverta kā līdzeklis, ar kura palīdzību ir iespējams lietas iegādāties, vienlaikus nauda arī nosaka katras lietas vērtību. Bērni saprot naudas vērtību transformatīvi, proti, neskatos uz valūtu, kas tiek lietota konkrētajā transakcijā, uzmanība ir jāpievērš preces cenai un potenciālajam preces daudzumam. Cenas un daudzuma, vai arī cenas un lietas attiecība kļūst par vienu no mērauklām, kas nosaka naudas vērtību bērnu uztverē.

Vienlaikus bērni nereti neizprot, kādēļ noteiktu lietu nevar iegādāties, ja naudas makā vai bankas kontā ir pieejama tam nepieciešamā naudas summa. Vecāki, runājot par šādām situācijām, stāsta par savām stratēģijām un pieejām naudas vērtības skaidrošanai, atzīstot, ka ne vienmēr zina, kā pareizi rīkoties. Vecāki lielākoties atzīmē, ka balstās savā pieredzē, lai skaidrotu bērniem naudas un citu vērtību (gimene, draudzība, pienākums, rūpes, mīlestība, bagātība) attiecības.

Naudas vērtības neviennozīmīgums veidojas no divām plāksnēm – tās monetārās vai skaitliskās vērtības, kā arī no tik situatīviem nosacījumiem kā ieguldītā darba – saņemtās algas attiecības, izpratnes par to, kas ir daudz vai maz naudas, un šo kategoriju mainīguma, proti, mainoties mājsaimniecības finansiālajam stāvoklim, mainās arī tās locekļu izpratne par to, kas ir daudz vai maz naudas konkrētā brīdī.

Vienlaikus arī noteiktu lietu vērtība pret to monetāro ekvivalentu var atšķirties atkarībā gan no mājsaimniecības materiālās labklājības, gan arī citiem faktoriem – cenu atšķirībām dažādos veikalos, Latvijā un ārzemēs, kā arī plašākā kontekstā, piemēram, no izpratnes par to, kas ir vai nav nepieciešamība. Tādejādi varam secināt, ka naudas vērtība ir skatāma plašākā mājsaimniecības un sabiedrības kontekstā. Tā ir vienlaikus pieredzē, stereotipos un arī mājsaimniecības kopējā uzskatu sistēma balstīta.

Naudas morālie aspekti

Nauda informantu stātos bieži tiek iztirzāta morālas rīcības kontekstā, kas saistāms gan ar godīgu attieksmi pret mājsaimniecību un tās tēriņiem, bērnam iekļaujot savas vēlmes kopējā mājsaimniecības vajadzību un vēlmju lokā, gan arī ar morāliem apsvērumiem, kas vairāk skatāmi plašākā sabiedrības griezumā (vairāk par šo sadaļu “Ziedošana”).

Jau minēts, ka daži vecāki atzīst, ka baidās maksāt bērniem par mājas darbu veikšanu, jo viņiem nav pārliecības par to, kā mainīties bērnu attieksme pret vecāku lūgumiem palīdzēt mājas darbos vai bērnu prasības par mājas darbu izpildi. Kā negatīvā pieredze parasti tiek minēts paziņu ģimenēs novērotais. Lai kontrolētu un ierobežotu bērna negatīvo uzvedību, biežāk tiek pielietota sodu sistēma, kas tiek skaidrota no vecāku puses kā lielāks stimuls bērniem uzvesties un mācīties labi. Vienlaikus pētījuma gaitā tika uzsklausīts vecāku atstāstīts gadījums, kad viņi bērnam sodos ieturēto naudu uzdāvināja viņam skolas izlaidumā. Te parādās gan simbolisko naudas un soda attiecību, gan arī savdabīgu veidu, kā vecāki cenšas pārvērtēt savu rīcību un rast kompromisu radošā veidā.

Kā jau minēts iepriekš, naudas aizdošana nav vecāku puses tiek traktēta kā negatīva. Lai atturētu bērnus no aizņemšanās, naudai tiek piedēvētas gan morālas, gan savā ziņā arī cilvēciskotas īpašības, proti, vecāki mēdz skaidrot bērniem, ka aizņemties naudu ir viegli, taču atdot to atpakaļ būs emocionāli grūti. Bērni tiek aicināti izvērtēt uzticību cilvēkam, kam viņi vēlas aizdot naudu. Pētījuma gaitā tika novērots, ka tiek pieļauta naudas aizdošana un aizņemšanās ģimenes locekļu starpā, bet ne starp bērnu vienaudžiem.

Nauda tiek personificēta, tā var būt gan kā draugs, gan ienaidnieks, var palīdzēt un var traucēt, tajā pašā laikā nauda ir tikai līdzeklis, kas hierarhiski nostādīta zemāk par tādām vērtībām kā draugi, ģimene, uzticība, mīlestība.

Vidēji bagāts

Gan vecāki, gan pedagozi intervijās nereti runā par savām bērniņas atmiņām un mūsdienu bērnu ikdienas atšķirībām. Šeit nauda ir svarīgs, bet pastarpināts aspekts, jo tā saistīta ar dažādām šo atšķirību izpausmēm – tiek uzsvērts, ka mūsdienu bērniem ir vairāk mantu, vairāk izvēlu, tomēr vienlaikus arī vairāk kārdinājumu un iespējamu situāciju, kad tieši naudas vai kādas lietas, kas iegādājamas par naudu, esamība vai neesamība var ietekmēt bērna vietu vienaudžu vidū. Vecāki runā par to, ka dažādas elektroierīces, kā arī citas dārgākas mantas, kas pieder bērniem, mūsdienās lielākā mērā nosaka bērnu sociālo stāvokli klases vai skolas līmenī, turklāt šis dalījums arī ietekmē bērnu vēlmes, tātad tiek veidota sava veida atgriezeniskā saite.

Bagātība un sociālā nevienlīdzība ir divi pamata argumenti, kas nereti veido naudas negatīvo tēlu, proti, intervijās bieži vien naudas negatīva ietekme tiek saistīta tieši ar šiem aspektiem.

Kādā no intervijām bagātība tiek pielīdzināta laimei, savukārt kāds cits pētījuma dalībnieks uzskata, ka bagāti cilvēki varētu palīdzēt nabagaiem, bet parasti to nedara. Nereti bagātība tiek saistīta ar sliktām rakstura iezīmēm, tāpēc bērni min arī to, ka gribētu kļūt vidēji bagāti.

Bagātība ne vienmēr tiek saistīta ar naudu, piemēram:

“Bagāts ģimenē vai bagāts mantiskajā nozīmē. Protams, bagāti ir cilvēki, kuriem mīlie ir veseli, ģimenes locekļi, kuri par tevi domā un nenovēršas.” (6. klases skolniece, Vidzeme)

Vairākkārt informantu teiktajā bagātība tiek iedalīta pozitīvajā, kas saistīta ar ne-naudiskām vērtībām – veselību, mīlestību, un negatīvajā, kas saistīta ar naudas daudzumu un nereti arī virkni negatīvu īpašību – nūknumu, neiejūtību, nevēlēšanos palīdzēt.

Bērni skaidro, ka, lai kļūtu bagāts, ir nepieciešams mācīties, cītīgi strādāt, palīdzēt citiem un krāt naudu. Šādā gadījumā netiek runāts par negatīvo bagātības pusi, tādejādi varam secināt, ka bagātības izpratnei sabiedrībā, kas gana skaidri nolasāma bērnu teiktajā, bagātība ir visai daudzslāņains jēdziens, kura nozīmes tiek dažādotas un pielāgotas konkrētai situācijai. Vienlaikus jāatzīmē, ka vispārīgākā līmenī dominē uzskats par bagātību kā ar negācijām apvītu fenomenu.

No vienas puses, nauda tiek skatīta kā brīvība, neatkarīga, bet tai pašā laikā nauda ir arī mērķis, kura sasniegšanai, uzlabošanai un noturēšanai nepieciešama aktīva rīcība.

„Vai bērnam vispār šādas finanšu zināšanas un prasmes ir vajadzīgas? Kāpēc? Kurās situācijās? Katram ir vajadzīgas. Lai zinātu, kā rīkoties ar naudu. Naudā ir brīvība. Neatkarība. Apzināt to, ko var atlauties un nevar atlauties.” (Tēvs, Pierīga, 2 bērni)

Vienlaikus vairākās intervijās var novērot vērtību hierarhiju, proti, tiek atgādināts, ka garīgās vērtības ir svarīgākas nekā materiālās, tādēļ reizēm naudas neesamību bērni saista ar labo rakstura iezīmju un morālo vērtību dominanci.

Ziedošana

Pētījumā novērojām, ka bērni ir informēti par ziedošanu un vērtē to kā pozitīvu praksi, turklāt dara to labprāt. Bērnu interese par ziedošanu pārsvarā veidojas no vecāku vērošanas un ieteikumiem, taču lielu lomu spēlē arī televīzija un reklāmas.

“Ir gadījies, kad es ieraugu, piemēram, uz ielas kādu plakātu vai dzīvnieciņu, tad man vienmēr paliek tā ūdens, bet es mammai paprasu vai var. Vai arī pa telefonu pazvanot ziedot” (6. klases skolniece, Vidzeme)

Bērni ir zinoši gan par kastītēm veikalos, par ziedošanu slimnīcām un dzīvnieku patversmēm, par “Ziedot.lv”, “Labestības dienu” un citām publiskām ziedošanas akcijām.

Ziedošanas aspektā nozīmīga ir masu mēdiju, īpaši televīzijas loma, jo bērni atzīst, ka bieži par iespēju ziedot kādam mērķim ir uzzinājuši skatoties televizoru. Tāpat bērnus ziedot veicina veids, kā ziedošana tiek noformēta, piemēram, pozitīva ietekme ir uz ziedojušu kastītēm, kas veidotas dzīvnieku formā. Tāpat arī par iespēju saņemt dāvaniņu par ziedojušiem, piemēram, „Eņģeļi pār Latviju” izsniegtos papīra eņģelīšus.

Runājot par ziedošanu, var novērot bērnu vēlmi solidarizēties, proti, viņi labprāt ziedo un skaidro, ka, ja viņi nonāktu nelaimē, arī viņi saņemtu citu atbalstu.

“Jo, piemēram, ja notikuši ar mums tāda nelaimē, tad arī citi ziedotu par mums” (2. klases skolnieks, Zemgale)

Visbiežāk intervijās arī tiek pieminēts, ka tiek ziedots tieši slimajiem un nabadzīgajiem bērniem. Tāpat var secināt, ka arī skola kā informācijas telpa spēlē gana nozīmīgu lomu bērnu iesaistīšanā ziedot. Skolās bieži notiek dažāda veida akcijas – tādas, kurās, iespējams, ziedot gan naudu, gan drēbes, rotaļlietas un grāmatas.

Kopumā bērni ziedošanu vērtē kā pozitīvu praksi un dara to labprāt. Pats svarīgākais, kas iezīmējas intervijās, ir bērnu sapratne par to, ka palīdzēt ir labi, bērnu prieks un gandarījums par ziedoto, kā arī sapratne, ka ziedošana tiešām sagādā prieku abām pusēm.

Tā kā ziedots bieži tiek kopā ar kādu ģimenes locekli, piemēram, sīknauda tiek iemesta ziedojušu kastītē blakus veikala kasei, tāpēc šī prakse šķiet simboliski nozīmīga bērna finanšu attīstībā, kā arī vecāku saiknē ar bērnu. Fokusa grupas diskusijā vecāki vienojās par to, ka ziedošana ir daļa no audzināšanas. Ziedojoši tiek iemācīta naudas morālā vērtība, jo, kā atklājas intervijās, bērni uzsver ziedošanu citiem bērniem un ziedošanu slimajiem, apzinoties, ka tas viņiem ir nepieciešams un ka, ja būtu nepieciešams, citi cilvēki ziedotu arī viņiem. Tāpat daudziem bērniem ziedošana saistās ar baznīcu, tāpēc ziedošana tiek skatīta kā daļa no reliģiskas prakses.

Masu mediji un reklāmas

Dažkārt kā nevēlams, bet vienlaikus arī neizbēgams informācijas avots tiek minēti masu mediji – internets un televīzija, kur kā lielākais bērnu ietekmētājs tiek minētas reklāmas.

Vecāki uzsver, ka bērnu skatījumu ietekmē arī pašu vecāku reakciju un attieksme pret reklāmām un masu mēdijos pausto informāciju. Vecāki nenoliedz to, ka arī viņi paši gūst informāciju un ietekmējas no televīzijas raidījumiem, uz viņiem vērstām reklāmām un mārketinga praksēm tāpēc masu mēdiji ir neizbēgams un pārsvarā negatīvi vērtējams informācijas avots.

„Nu reklāmās tā naudas vērtība tiek tieši tā izplūdināta, izšķidināta. Dažādas spožas, jaunas, skaistas lietas, bet vai tās ir tieši nepieciešamas? Nu, okey, labi, kādreiz mēs no reklāmām uzzinām arī kaut ko vērtīgu.” (Tēvs, Kurzeme, 5 bērni)

“Vislabāk, ja tā būs ģimene un skola, bet ja tā būs daudz maz objektīva informācija, jo, kas nāk starp šiem masu mēdijiem, tā jau būs kaut kādā ziņā pasūtīta informācija, kas veidos nākamos patēriņtājus.” (Māte, Kurzeme, 4 bērni)

Tomēr pētījuma dati parāda, ka masu mediji bērna dzīvē ir ļoti svarīgs informācijas avots, turklāt tas nav viennozīmīgi vērtējams kā nevēlams un negatīvs, proti, mēdijus var pavērst par labu izglītošanās praksi, kā arī avotu, kas sniedz informāciju par ziedošanas akcijām, izglītojošus raidījumus, utml.

Bērnu stāstos svarīgu lomu ieņem multiplikācijas filmu pārstāsts. Tas ir informācijas avots, caur kuru bērnu uztverē ir viegli un interesanti mācīties un uztver informāciju, tādēļ daudzi bērni min, ka būtu priecīgi apgūt kaut ko jaunu tieši šādā formā. Bērni stāsta, ka no multfilmām jau ir daudz ko iemācījušies, jo bērni min piemērus kā nopelnīt (piemēram, limonādes pārdošana vasarā), ko redzējuši šajās filmiņās.

- „- Kā jums šķiet, kur jūs varētu pastrādāt, kaut ko nopelnīt? Re: Limonādi pārdot. (visi smejas)*
- Jā, vasarā.
- Un tu zini, kas būtu jādara, lai tu varētu tagad iet un pārdot limonādi?
- Jāuztaisa tāds galdiņš, jānoliek krūzes un.. (visi smejas)
- Jūs arī tādu darbu gribētu darīt?
- Jā..
- Vai kāds varbūt kādu citu gribētu darīt? Labi, paliksim pie limonādes.
- Un vai tādam veikaliņam būtu daudz apmeklētāju, kā tev liekas? Cik daudz tu varētu nopelnīt, ja tu visu vasaru, 3 mēnešus, strādātu? Visu brīvlaiku.
- Jā, katru dienu ietu ar savu limonādi. (smejas bērni) Cik daudz jūs varētu nopelnīt?
- 122 eiro.
- 122, ja? Un cik daudz tu domā?
- 200!” (2. klases skolnieki, Rīga)

Arī bērnu skatījumā reklāmām ir nozīmīga loma, taču viņi uzsver, ka no tām iegūst dažāda veida

informāciju, piemēram, par Eiropas Savienības vienoto valūtu eiro, kuras dēļ ir daudz vieglāk norēķināties nekā tad, ja katrai dalībvalstij būtu sava valūta. Bērni reklāmas nevērtē kritiski, tās viņiem sniedz attbildes uz dažādiem jautājumiem un, kā norāda arī vecāki, veicina noteikta priekšstata rašanos. Piemēram, banku viņi redz kā priecīgu un skaistu iestādi, cilvēkus – vienmēr priecīgus un smaidīgus, jo viņu vēlmes ir piepildītas. Tādējādi veidojas priekšstats, ka arī lielas lietas nāk viegli, gluži kā reklāmā, lai gan ar prātu viņi apzinās (vai arī tas ir vecāku un skolas iemācīts), ka, lai kaut ko iegūtu, ir jāstrādā un jāmācās.

Kopumā reklāmas bērniem uzbūr vīziju par dažādiem ar naudu saistītiem procesiem, kas individus un ģimenes dara laimīgus. Reklāmas bērniem veido priekšstatu par iepirkšanos, atlaidēm un procentiem. Tās piedāvā savu skaidrojumu ikdienas lietām un procesiem (atlaižu zīmes veikalos) un veido priekšstatu par to, kā vajadzētu būt (smaidīgi, apmierināti cilvēki). Tajās redzētais vēlāk tiek saistīts ar to, ko bērni piedzīvo un novēro ikdienā.

Banka

Bērnu izpratnē banka ir tā vieta, kurp doties pēc naudas, kā arī to uzkrāt vai apmainīt pret citu valūtu. Šīs zināšanas bērni iegūst no vecākiem, vērojot tos ikdienas gaitās – iepērkoties veikalā, apmaksājot rēķinus, ķemot naudu no bankas automātiem un veicot citas darbības. Papildinformāciju bērni iegūst arī no mājās pieejamiem bukletiem, grāmatām vai masu mēdiņiem.

Bērni uztver banku un tās piedāvātos pakalpojumus kā drošus, par iemeslu uzticībai minot bankas drošības sistēmu jeb pin kodus, kas ir zināmi tikai bankas konta lietotājam. Savukārt par nedrošu vietu naudas krāšanai bērni sauc krājkasīti, kas ir viegli atrodama un sasitama.

Tāpat intervijās var novērot, ka bērniem ir zināšanas par termiņoguldījumiem, procentiem, naudas pieaugumu un bankas darbībām ar noguldīto naudu.

Bieži vien bērnu intervijās parādījās kredītu ķemšanas un to atdošanas tēma. Bērniem ir zināšanas un izpratne par naudas atdošanas kritērijiem, kā, piemēram, procentu likmes aprēķināšana, ikmēneša maksājums, termiņi, utt. Ir redzams, ka šī tēma ir bieži pārspriesta ģimenē gluži tā pat kā uzkrājumu veidošana un bankas karšu izmantošana.

Apkopojot intervijās saņemtās atbildes, var noprast to, ka bērnu uztverē bankas tiek saistītas ar strādājošiem cilvēkiem. Bērni uzskata, ka pēc algas var doties uz banku un vēlāk to pārskaitīt uz karti, ja ir tāda nepieciešamība.

Bankas karte tiek skatīta kā ērts norēķinu līdzeklis, kas ir daudz drošāks par skaidru naudu, jo kartei ir pin kods. Bērni skaidro, ka ar karti var norēķināties par produktiem veikalā, kā arī nomaksāt rēķinus (komunālie maksājumi, apdrošināšana, kredīti, utt.) gan internetā, gan dodoties uz attiecīgo iestādi, kā arī ir zināšanas par to, kā darbojas bankas automāti. Bērni bezskaidras naudas darījumus novērtē, kā ērtu norēķināšanās veidu, jo nauda nemētājas pa somu, tā nevar izkrist un pazust, tā ir drošā vietā, jo kartes kodu zina tikai īpašnieks.

„Ar karti ir vieglāk, jo tev nav nauda jāņem laukā un tev krīt zemē tā nauda, bet ar karti tu vienkārši uzspied.

- Un arī, nu, piemēram, ja tu somā ieliec, nu, piemēram, viņa var pazust un tad viss, pa visu somu vajag meklēt tad.” (2. klases skolnieki, Zemgale)

Lielākā daļa vecāku savās intervijās atzīst, ka bērnam bankas karte nav nepieciešama, jo bērns vēl īsti nesaprotu bankas funkcijas, turklāt vecāku interese par to, kā izglītot bērnus par bankas funkcijām ir neliela, daudziem nav vēl aktuāla.

Nereti vecāki uzskata, ka bankas karšu izmantošanas ērtības nesniedz pietiekošu praksi, lai bērni apgūtu naudas reālo pielietojumu ikdienas norēķinos, tomēr atzīst, ka bērniem jāprot lietot bankas kartes.

Varam secināt, ka vecāku teiktajā nav vienotas nostājas par vai pret kredītkartēm. Lielākoties vecāki uzskata, ka bērniem nepieciešama pieredze gan skaidras, gan bezskaidras naudas darījumos, tomēr skaidras naudas “sajušana” tiek uzsvērta, ka pirmsais, nereti arī būtiskākais veids, kā bērniem iemācīties rīkoties ar naudu.

Daudzkārt bērni runā par naudas konvertēšanu no vienas valūtas uz otru, izmantojot attiecīgos

terminus un dažādas pasaulē esošās monētas, lai izskaidrotu savu piemēru precīzāk. Arī šī tēma bērniem ir pazīstama un tie dalās ar informāciju par naudas konvertācijas rezultātā zaudēto vai iegūto naudas daudzumu.

Vairākās intervijās bērni pauž vēlmi uzzināt, ko vairāk par naudas un banku vēsturi dodoties ekskursijā, rēķinu nomaksāšanu un privātpašumu iegādi, kas noderēs nākotnē.

Kā noskaidrojām, vecāki, runājot par informācijas avotiem, visbiežāk min paši savu personīgo pieredzi, kas iegūta, ikdienā darbojoties ar finansēm, kā arī esot kontaktā ar finanšu institūcijām un bankām. Bankas vecāki vērtē neviennozīmīgi. No vienas pusē viņu skatījumā tās ir finanšu institūcijas, kas vērstas uz savu peļņu, tāpēc tiek pretnostatītas individuāla paša interesēm un vajadzībām. Vecāki raugās uz bankām ar neuzticību, un finanšu institūcijas tiek minētas kā pēdējā iespējamā vieta informācijas meklēšanai ar pašu vai bērnu finanšu lietpratību saistītos jautājumos. Daži vecāki atzina, ka informāciju noteikti nemeklētu banku sniegtajos materiālos, jo raugās uz tām ar aizdomām par iespējamu slēptu interesi. No otras pusē banku darbinieki tiek skatīti kā zinoši speciālisti savā nozarē, un ir vecāki, kas uzticētos pietiekami pamatotai informācijai arī tad, ja tā nāktu no finanšu institūcijām.

“ – Kam Jūs uzticētos tieši jautājumos par bērnu finanšu lietpratību?

– Varbūt kaut kādai bankas sistēmai, varbūt kā kaut kādam, tā kā Jūs veicat, kaut kādam pētījumam, kur ir zinātniski pierādīti kaut kādi dati, kur cilvēki ir aptaujāti un tādā veidā.”
(Māte, Rīga, 2 bērni)

Bērnu intervijās savukārt pamanāms tas, ka viņi, vērojot vecāku darbības ar bankomātu un norēķinus ar maksājumu karti, ir guvuši priekšstatu par banku darbību un lomu ikdienas dzīvē un finanšu apritē. Bērni zina, ka ģimene glabā naudu bankā, un zina, kādus pakalpojumus tā sniedz (valūtas maiņa, noguldījumi, dažādi darījumi, konsultācijas). Tātad bankas un vecāku darbības ar tām sniedz bērniem informāciju un priekšstatu par naudas plūsmu un tās dažādajām formām – skaidras un bezskaidras naudas darījumiem.

Secinājumi

Pētījums parāda, ka finanšu lietpratība un naudas aprite mājsaimniecībā ir gana neērts temats Latvijas sabiedrībā, par ko cilvēki ne vienmēr vēlas runāt un dalīties pieredzē. Vecāku pašu uzskati vislielākajā mērā atspoguļojas viņu praksēs, kas saistāmas ar naudas došanu vai nedošanu bērniem, kamēr pedagogu stāstītais parāda sabiedrības daudzšķautīnaino un neviendabīgo mozaiku, kas var tikt nolasīta caur šo nosacīti šauro prizmu. Savukārt bērnu teiktais parāda, ka viņi visai precīzi nolasa teikto un ne-pateikto, kā arī ievēro pieaugušo prakses un vērtējumus par visdažādākajām finanšu lietpratības tēmām, tādejādi pētījums aicina mums vairāk klausīties savos bērnos un mācīties no viņu teiktā.

Vecāki bērnu **zināšanas par finanšu lietpratību** vērtē līdzīgi kā savas, vienlaikus uzsverot savu zināšanu pārākumu – pamatojot to ar nepieciešamību zināt vairāk nekā bērni. Tas ir pretrunā ar mūsu pētījumā novēroto, proti, bērnu zināšanas finanšu lietpratībā, kā arī viņu ieinteresētība krietiņi pārsniedz vecāku gaidas un izpratni, tātad – vecāki domā, ka bērni zina daudz mazāk, kā viņi patiesībā zina.

Kabatas nauda mājsaimniecībā tiek lietota kā instruments, vecākiem izmantojot savas varas pozīcijas, lai panāktu disciplīnu, turklāt audzināšanas praksēs prevalē sodu, nevis atalgojumu sistēma.

Vecākiem nav viennozīmīga viedokļa par to, vai un kādā veidā būtu veicama **mājas darbu izpildes apmaksa** bērniem. Daļa vecāku uzskata, ka atalgojums motivē bērnu veikt dažādus darbus un nopelnīt, tādēļ vecāki bērniem samaksā par dažāda veida mājas darbu vai papildus darbu veikšanu. Tieki veidotās ikdienišķā un ne-ikdienišķā darba kategorijas, kas pamato naudas maksāšanu bērnam par noteiktiem darbiem, saistot to ar izpratni par vecāku darba algu, proti, ir lietas, kas jādara bez atalgojuma, balstoties mājsaimniecības dalībnieku solidaritātē.

Naudas pelnīšana no vecāku puses tiek uzsvērta kā grūts darbs, tādēļ nauda ir jātaupa, ar bērniem daudz mazāk tiek runāts par to kā vairāk nopelnīt. Savukārt masu mēdijs un banku reklāmas rada vieglu priekšstatu par naudas iegūšanu, kuru nepārrunājot ar bērniem, bērnos var veidoties neizpratne par naudas ieguvī ģimenē.

Bērni atzīst vecākus un ģimeni par galveno **informācijas avotu finanšu lietpratībā**, savukārt skola ir nemanāmais spēlētājs praktisko zināšanu veidošanā par finansēm, proti, lai arī vecāki un bērni noliedz skolas ieguldījumu bērnu zināšanās, pētījums parāda tās kā klātesošas.

Pētījums rāda, ka neskato ties uz neviennozīmīgi vērtēto **skolas tirdziņu** praksi, daļai vecāku atzīstot, ka tā mēdz būt ar realitāti un izmaksām nesamērota, proti, tirgojamās produkcijas izmaksas vairākkārt pārsniedz skolas tirdziņu cenas un eventuālos ieņēmumus, tomēr šī tirgošanās tiek skatīta kā pozitīva un droša bērnu aktivitāte, kamēr tirgošanās bērnu starpā, kur cenu nosaka kādi citi, bērnu noteikti apsvērumi, tiek uzskatīta par ārkārtīgi negatīvu un nepieņemamu.

Bagātība pētījumā parādās kā visai daudzslāņains jēdziens, kura nozīmes tiek dažādotas un pielāgotas konkrētai situācijai. Vienlaikus jāatzīmē, ka vispārīgākā līmenī prevalē uzskats par bagātību kā negācijām apvītu fenomenu.

Ziedošana no vecāku puses tiek vērtēta kā daļa no audzināšanas. Bērni ziedošanu uzskata par pozitīvu praksi, kas balstīta solidaritātē, apzinoties, ka, ja būtu nepieciešams, citi cilvēki ziedotu arī viņu labā.

